د سیمې جیوپولیټیکي بدلونونه او پر افغانستان یې اغېزې (۲۰۱۴-۲۰۱۹ز)[1]

احمد بلال خلیل[2]

لنډیز: *افغانستان د منځنۍ آسیا، سویلي اسیا او منځني ختیځ تر منځ پروت دی، او له دغو سیمو څخه په اقتصادي، سیاسي، نظامي او کلتوري برخو کې اغېزمن دی. همدا لامل دی، چې زموږ هېواد تل د جیوپولیټیکي بدلونونو قرباني شوی.*

د ملي یووالي حکومت له جوړېدو وروسته، په سیمه کې یو شمېر جیوپولیټیکي بدلونونه رامنځته شول، چې په دغو کې د ایران او لویدیځ ترمنځ د ایران د اټومي پروګرام په تړاو هوکړه‌لیک؛ د خلیج ډیپلوماتیک بحران؛ د سویلي اسیا په تړاو د امریکا تګلاره؛ د چین لویې اقتصادي پروژې؛ په سیمه کې د داعش ظهور او رامنځته کېدل؛ او په خپله د ملي یووالي حکومت وو.

دغو جیوپولیټیکي بدلونونو بیا پر افغانستان دواړه منفي او مثبتې اغېزې وکړې. مثبته اغېزه یې د چابهار بندر تړون او د چین په لویو اقتصادي پروژو کې د افغانستان احتمالي یو ځای کېدل دي. خو په منفي اغېزو کې بیا د مسکو له‌خوا د متبادلې سولې پروسې پېلول؛ له افغان طالبانو سره د سیمه‌ییزو هېوادونو مرستې او د ډیپلوماسۍ لوړ پرواز؛ د افغان ولسمشر اشرف غني د تروریزم پر ضد د رامنځته کېدونکې سیمه‌ییزې اجماع پاشل کېدل؛ او په هېواد کې خرابېدونکی امنیتي وضعیت شامل دي.

کیلي: افغانستان؛ سیمه؛ جیوپولیټیک؛ دوه قطبه نړۍ؛ څو قطبه نړۍ؛

---

[1] په دغه لیکنه کې د سیمې هغو جیوپولیټیکي بدلونونو او پر افغانستان یې اغېزو ته اشاره شوې، چې په ډېری توګه د ملي یووالي حکومت پرمهال یا رامنځته شوي او یا یې هم په دغه پېر کې یې اغېزې تر ټولو زیاتې او جوتې وې. لیکوال

[2] احمد بلال خلیل د ستراتیژیکو او سیمه‌ییزو څېړنو مرکز علمي غړی، او د دغه مرکز د تحلیل ژورنال مسؤل مدیر دی. د افغانستان په بهرني سیاست، معاصر تاریخ، اسلامپالنه، او سیمه‌ییزو جیو-اقتصادي او جیو-پولیټیکو بدلونونو کې لېوالتیا لري. ښاغلی خلیل د «افغانستان او چین؛ دوه اړخیزه اړیکې ۱۹۵۵-۲۰۱۵» کتاب لیکوال هم دی.

لومړی برخه؛ مقدمه

له سړې جګړې وروسته دا لومړی ځل دی، چې په سیمه‌ییزه کچه د سړې جګړې د بېرته راګرځېدلو بحث د بل هر وخت په پرتله تود شوی. همدا لامل دی، چې د ډېرو په اذهانو کې پوښتنې منځ ته راځي، چې آیا زموږ سیمه د امریکا او د چین-روسیې تر مشرۍ لاندې پر دوو بلاکونو وېشل کېږي؟ او که نه؟

په تاریخي توګه دا لومړی ځل نه دی، چې زموږ سیمه د دوو نړېوالو ځواکونو د رقابت له کبله پر دوو بلاکونو وېشل کېږي. دوه نیمې لسیزې وړاندې تېره شوې «سړه جګړه» په دې تړاو وروستۍ هغه بېلګه وه، چې د شوروي تر مشرۍ لاندې کمونیستي نړۍ او د امریکا تر مشرۍ لاندې کاپیټالیستي نړۍ له یو بل سره په رقابت کې وو او د دوی دا رقابت د امپراتورېو په هدیره (افغانستان) کې اخر پای ته ورسېد او له کبله یې نړۍ نوره د امریکا تر مشرۍ لاندې یوه قطبه نړۍ شوه.

دغه مقاله په څلورو برخو وېشل شوې. په لومړۍ برخه کې یو شمېر هغو بېلګو ته اشاره شوې، چې په بېلابېلو پړاوونو کې د سیمې جیوپولیټیکي اغېزې پر افغانستان ښيي. په دویمه برخه کې د ملي یووالي حکومت له جوړېدو راهیسې په سیمه‌ییزه کچه د سیمو هېوادونو پر خپل منځي اړیکو راڅرخېږي. دریمه برخه بیا د سیمې وروستي جیوپولیټیکي بدلونونو ته ځانګړې شوې ده. په وروستۍ برخه کې بیا پر افغانستان د وروستېو جیوپولیټیکي بدلونونو اغېزې بیان شوې دي.

جیوپولیټیک؛ پېژندنه

د جیوپولیټیک اصطلاح په لومړي ځل په ۱۸۹۹ز کال کې د سویډني سیاسي علومو کارپوه روډالف کجیلین (Rudolf Kjellén) له خوا وکارول شوه. وروسته بیا دغه اصطلاح عامه او د نړېوال سیاست او سیاسي علومو

یوه مهمه برخه وګرځېدله.[3] جیوپولیټیک د دوو یوناني لفظونو مجموعه ده: جیو (geo) او پولیټیک(politike). جیو د ځمکې یا خاورې معنی ورکوي او پولیټیک بیا د سیاست.[4]

که څه هم د نړېوالو اړیکو کارپوهان او یو شمېر اداري جیوپولیټیک تر ډېره د خپل لیدلوري له مخې تعریفوي. خو تر اوسه یو جامع تعریف نه لري. دلته به موږ د جیوپولیټیک په تړاو د یو شمېر قاموسونو، دایرة المعارفونو او د نړېوالو اړیکو د کارپوهانو تعریفونه وړاندې کړو.

قاموسونه

د اکسفورډ انګلیسي قاموس د جیوپولیټیک تعریف په ډېره مختصره توګه کوي. د دې قاموس له مخې، «جیوپولیټیک؛ د جغرافیاوي فکټورونو له کبله د سیاست په تېره بیا د نړېوالو اړیکو اغېزمنتیا ته وایي».[5]

د پینګوېن د نړېوالو اړیکو قاموس جیوپولیټیک بیا داسې تعریفوي، چې له کبله یې موږ په نړېوالو اړیکو کې د پېښو تحلیل، ارزیابي او؛ ان راتلونکی هم بیانولای شو. دا قاموس لیکي: «جیوپولیټیک د بهرني سیاست او تګلارو د مطالعه کولو یو مېتود دی، چې له کبله یې موږ د جغرافیاوي متغیراتو له لارې پر نړېوالو سیاسي چلندونو پوهېږو، تشریح کولای یې شو او؛ ان یې په تړاو وړاندوینه هم کوو».[6]

د مریم ویبسټر قاموس د جیوپولیټیک په تړاو بیا درې تعریفونه وړاندې کوي؛ خو د جغرافیاوي متغیراتو ترڅنګ اقتصاد او ډیموګرافي هم په جیوپولیټیک کې دننه کوي. د دې قاموس په اند:

1. «پر سیاست او د یوه هېواد پر بهرني سیاست د اغېزو د فکټورونو – په تېره بیا د جغرافیې، اقتصاد او ډیموګرافي – مطالعې ته جیوپولیټیک وایي.
2. یوه حکومتي تګلاره چې جیوپولیټیک یې رهنمایي کوي؛

---

[3] Robert D Blackwill, The Geopolitical Consequences of the World Economic Recession- A Caution, Rand Corporation, 2009, Occasional Paper, See it online:< https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/occasional_papers/2009/RAND_OP275.pdf>; Saul Bernard Cohen (eds), Geopolitics: The Geography of International Relations, Third Edition, Rowan & Littlefield: London, 2015, pp:15-16

[4] Oxford Bibliographies, Geopolitics- Geography, see it online:< http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199874002/obo-9780199874002-0017.xml>

[5] Oxford Dictionaries, Geopolitics, see it online:< https://en.oxforddictionaries.com/definition/geopolitics>

[6] Evans, G & Newnham, J., (1998), "The Penguin Dictionary of International relations", Penguin Books, London, UK.

3. د سیاست او جغرافیاوي فکتورونو هغه مجموعه چې له دولت او یا هم له ځانګړیو وسایلو سره تړاو ولري.»[7]

د کېمبرج انګلیسي قاموس بیا جغرافیه له دې پراخ تعبیر څخه په ویستلو د یوه هېواد تر جسامت او موقعیت پورې ځانګړې کوي. دا قاموس د جیوپولیټیک تعریف په دې ټکو کې کوي: «د یوه هېواد د جسامت یا موقعیت هغو اغېزو ته جیوپولیټیک وایي، چې د دغه هېواد پر ځواک او له نورو سره پر اړیکو یې تاثیرات ونښیي». او یا هم «هغه سیاسي بوختیاوې، چې د یوه هېواد او یا د نړۍ د یوې برخې له فزیکي مختصاتو څخه اغېزمن شي».[8]

دایرة المعارف

د برېټانیکا دایرة المعارف نه یوازې دا چې د جیوپولیټیک تعریف وړاندې کوي، بلکې د جیوپولیټیک په تړاو د یو شمېر نظریو –مکېنډر نظریه – او له دې اصطلاح څخه اغېزمنې یو شمېر حکومتي تګلارې – په تېره بیا د شلمې پېړۍ په لومړۍ نیمايي کې د جرمنیانو او جاپانیانو بهرنۍ چارې او د سړې جګړې پرمهال د امریکا د کمونېزم د حصار تګلاره – هم بیانوي. د برېټانیکا دایرة المعارف په اند «په نړېوالو اړیکو کې د ځواک پر اړیکو د جغرافیاوي اغېزو تحلیل ته جیوپولیټیک وایي». دغه راز د دوی په اند په اوسني وخت کې جیوپولیټیک د نړېوال سیاست په تړاو د مترادفې کلیمې په توګه هم استعمالېږي.[9]

د نړېوالو اړیکو پېژندنې په کتاب کې د جیوپولیټیک تعریف په دغو ټکو کې راغلی دی: «پر نړېوال سیاست او نړېوالو اړیکو د جغرافیې (انسان او فزیکي) د اغېزو مطالعې ته جیوپولیټیک وایي».[10]

د نړېوال سیاست د کارپوهانو تعریفونه

که څه هم د جیوپولیټیک په تړاو ډېرو کارپوهانو خپل تعریفونه لیکلي؛ خو موږ دلته د یو څو تنو تعریفونه د موضوع د روښانه کولو په تړاو راوړو.

---

[7] Merriam-Webster, Definition of Geopolitics, see it online:< https://www.merriam-webster.com/dictionary/geopolitics>

[8] Cambridge Dictionary, geopolitics, see it online:< https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/geopolitics>

[9] Encyclopeadia of Britannica, Geopolitics, see it online:< https://www.britannica.com/topic/geopolitics>

[10] Devetak et al. (eds), *An Introduction to International Relations*, 2012, p. 492.

روډالف کجيلين (Rudolf Kjellén) چې د جيوپوليټيک اصطلاح اختراع کوونکی دی، په لاندې ټکو کې د جيوپوليټيک تعريف کوي:

«د جغرافياوي ارګانيزم يا په فضا کې د يوې پديدې په توګه د دولت تئوري ته جيوپوليټيک وايي». په دې تعريف کې دوه مهم ټکي دي، چې هغه پخپله د جيوپوليټيک دوه ټکي هم دي، يعنې ځواک او ځمکه.

وروسته، کارل هوشوفر(Karl Haushofer) چې نظرياتو يې د هټلر جرمني ډېره اغېزمن کړ، د جيوپوليټيک په تړاو وويل: «جيوپوليټيک د دولت نوی ملي ساينس دی، د جغرافيې پر پراخو اساساتو په تېره بيا پر سياسي جغرافيې ولاړه يوه تيوري ده چې د ټولو سياسي پروسو مکاني معينيت ښيي. له معينيت څخه موخه دا ده، چې بهرني لاملونه د سياست اراده کنټرول کړي.

برنارډ کوهېن (BernardC.Cohen) چې پر جيوپوليټيکس يې يو پنډ کتاب کښلی، د جيوپوليټيک په تړاو وايي: «جيوپوليټيک د جغرافياوي ليدلورو او چاپېريالونو، او د سياسي پروسو د اړيکو شننې ته وايي. له جغرافياوي چاپېريالونو څخه موخه جغرافياوي عنصرونه، نمونې او څو بُعد لرونکې سيمې دي؛ او له سياسي پروسو څخه موخه هغه ځواکونه دي، چې په نړېواله او سيمه‌ييز کچه نړېوال چلندونه اغېزمن کوي. او سياسي پروسې بدلېدونکي دي، او دواړه يو بل اغېزمنوي. جيوپوليټيک د دغو اړيکو تاثيرات په نښه کوي.[11]

که په لنډه او عمومي توګه يې ووايو، نو د جيوپوليټيک اصطلاح چې اختراع هم شوه، او وروسته چې بيا د سياسي علومو د يو شمېر پوهانو له‌خوا پرمختګ هم ورکړای شو او په دې برخه کې يې څېړنې او نظريې هم وړاندې کړې، يا خو پخپله جفرافيه پېژندونکي وو، او يا يې هم د سياست په تېره بيا د بهرني سياست او جغرافيې ترمنځ اړيکه په نښه کوله. له همدې ځايه ده، چې موږ وايو جيوپوليټيک يعنې د ځمکې سياست.

په جيوپوليټيک کې يو شمېر عناصر تر ټولو زيات مهم رول لوبوي، چې په دې کې د يوه هېواد خاوره، سيمه‌ييز موقعيت، طبيعي منابع، ستراتېژيکې نقطې، ځواک (اقتصاد، انساني او نظامي ځواک او نور) راځي.

افغانستان او سيمه‌ييز جيوپوليټيک

[11] Saul Bernard Cohen (eds), Geopolitics: The Geography of International Relations, Third Edition, Rowan & Littlefield: London, 2015, pp:15-16

په تاریخي توګه افغانستان تل د خپلې سیمې د جیوپولیټیکي بدلونونو قرباني شوی دی. همدا لامل دی، چې د افغانستان اوسنی ولسمشر اشرف غني هم په کراتو په خپلو ویناوو کې وایي، موږ به نور دغه وضعیت بدلوو او خپل جیوپولیټیکي موقعیت به نور په خپله ګټه کاروو.[12]

که څه هم زموږ د بحث موضوع د افغانستان د جغرافیاوي موقعیت ارزښت بیانول نه دي؛ خو بیا هم افغانستان د سیمې په یوه داسې تقاطع نقطه کې پروت دی، چې امریکایي افغان پېژندونکی لویس ډوپري(Louis Dupree) یې د سوداګرۍ (ټرانسشیپمنټ) نقطع ګڼي؛ معاصر انګریز مورخ او فلسفي آرنلډ ټواین(ArnoldJ.Toynbee) بیا د نړۍ نیمې لارې باګرام ته سیخې ګڼي او د زړې نړۍ راټاوېدونکی هېواد یې ګڼي؛ علامه اقبال یې د اسیا زړه ګڼي، میکنډر یې د خپلې (Heartland) تیورۍ داسې ځای بولي، چې له کبله یې پر نړۍ واکمني اسانه ده؛ دا رنګ یو شمېر نورو فیلسوفانو او مورخانو هم د افغانستان دغه جغرافیاوي موقعیت ته په کټلو په خپلو لیکنو کې اشارې کړې او دا موقعیت یې په ښه توګه درک کړی دی.

د افغانستان د همدې جغرافیاوي موقعیت له کبله ده، چې یو شمېر ستراتېژپستان او جغرافیه پوهان اوس هم لا دې پایلې ته نه دي رسېدلي، چې آیا افغانستان د منځنۍ اسیا برخه ده، که له منځنۍ ختیځ سره تړل شوی او که یا هم د سویلي اسیا نه شلېدونکې ټوټه ده؟ له همدې ځایه وه، چې د سارک په سازمان کې د افغانستان د بشپړ غړیتوب پرمهال هم د سویلي اسیا په سازمان کې یو شمېر هېوادونو او مورخینو د افغانستان د بشپړ غړیتوب پرضد همدا بحث راپورته کړ، چې افغانستان خو د منځنۍ اسیا او یا هم د منځنۍ ختیځ هېواد دی، نه د سویلي اسیا! خو د هند د قوي ملاتړ له کبله بیا دا بحث کرار کړای شو او په پای کې افغانستان په ۲۰۰۷ز کال کې په دې سازمان کې بشپړ غړیتوب ترلاسه کړ.

دغه راز له درېیو سیمو سره زموږ د همدې تړل شوي موقعیت له کبله ده، چې د منځنۍ اسیا، سویلي اسیا او منځنۍ ختیځ پېښې پر موږ ژورې اغېزې ښندي. دا اغېزې له اقتصادي راکړې ورکړې نیولې تر سیاسي، کلتوري، دیني او ایډیالوژیکو ډګرونو پورې پراخې دي.

په اقتصادي برخه کې افغانستان د ورېښمو لارې تر تاثیر لاندې پاتې شوی. د چین له مدنیته پېل شوې د دغې زړې اقتصادي او ترانزیتي لارې، چې ان تر افریقا او اروپا پورې غځېدلې وه، ډېرې برخه پر افغانستان تېرېدله. تقریباً د ورېښمو لارې څلور شاخونه پر افغانستان تېرېدل. یو ښاخ به له چین څخه د پامیر او بدخشان له لارې

---

[12] عاشق الله رحیمزوی، غني: د طالبانو نه وړاندې باید د پاکستان سره سوله وشي، د امریکا غږ، ٦ وری ۱۳۹۴، په پرلیکه بڼه:« https://www.pashtovoa.com/a/2694918.html»

افغانستان ته داخلېده. بل ښاخ به د اوسني تاجکستان له لارې د افغانستان بلخ ته راکوزېده. درېيمه لاره د ترکمنستان له لارې د افغانستان هرات ته راښکته کېده او څلورمې لارې له هند څخه منشاء اخيسته او بيا به د پېښور او کندهار له لارې افغانستان ته داخلېدله.[13] هغه مهال د افغانستان اقتصاد په ډېرى توگه د همدې زړې اقتصادي او ترانزيتي لارې څخه په مثبته توگه اغېزمن شوی وو. له دې وراخوا، څنگه چې افغانستان په وچه کې راگير هېواد شو، نو د نورو هېوادونو په پرتله تر ټولو زياته سوداگري يې د منځنۍ آسيا، سويلي آسيا او منځني ختيځ له هېوادونو سره وه او ده.

په پوځي ډگر کې هم، پر افغانستان پوځي يرغلونه له درېيواړو لورو څخه شوي او که چېرې وروستېو دوو زرو کلونو ته نظر کړو، نو په دې بهير کې که د نورو سيمو په پرتله پر افغانستان تر ټولو زيات استعماري يرغلونه نه وي شوي، نو له نورو سيمو پرې کم هم نه دي شوي. د مقدوني سکندر اعظم څخه نيولې د چنگېز، تيمور شاه (گډ تيمور)، مغولو، صفويانو، انگرېزانو، شورويانو او امريکايانو تر بريدونو پورې؛ ټول د افغانستان د جغرافياوي موقعيت له کبله وه. لومړنېو فاتحينو پر افغانستان له دې کبله بريدونه کول، چې هند ته پر لارې پروت وو او د دروازې حيثيت يې درلود. خو وروستنېو بيا په خپله د افغانستان جغرافياوي موقعيت ته پاملرنه وکړه او د افغانستان نيول يې د خپلو گټو خوندي کېدل وگڼل.

په فرهنگي او تمدني ډگر کې هم، افغانستان له منځنۍ اسيا، منځني ختيځ او سويلي اسيا سره ژورې اړيکې لري. منځنۍ اسيا، چين او جاپان ته د بوداييزم دين په خپرولو کې د افغانستان د باميانو، گندهارا، هډې، باگرام او يو شمېر نورو بودايانو رول لوبولی. په سويلي اسيا کې د اسلام د دين په خپرولو کې يې رول هم تر ټولو زيات جوت دی، ځکه په هند کې د افغانانو لهخوا د اسلام دعوت د دوو لارو وشو: د جهاد او صوفيزم له لارې. د فارسي ژبې په ترويج کې افغان مېشته امپراتوريو رول درلود، او هم د اموي او عباسي خلافتونو پرمهال په اسلامي فقه کې د افغاني علماو رول هم تر يوه ځای منعکس کېږي (په دې تړاو د استاد خليل الله خليلي يوه رساله د يادونې وړ ده، چې د هغو لغماني فقهاو په تړاو يې ليکلې، چې په بغداد کې مېشت او نوم يې ويستلی وو). دغه راز د افغانستان پر لرغونو ژبو د هندي سنسېکرت او بودايي او هندي دينونو اغېزې هم تر ټولو زياتې دي او اوس هم د پښتو په يو شمېر کلماتو کې سنسېکرتي رېښې موندل کېږي. د پښتو او فارسي شعرونو

[13] عزيز احمد پنجشيري، افغانستان و راه ابريشم، کابل: انتشارات سعيد، ۱۳۷۸

هم د هندي اشعارو اغېزه منلې او هغه شعرونه چې له دغو اغېزو بهره من دي، اوس زموږ په ادب کې د هندي مکتب په نامه يادېږي.

په ايتنيکي (توکميز) لحاظ هم، افغانستان د منځنۍ اسيا، منځني ختيځ او سويلي اسيا سره ژور تړاو لري. پښتانه، چې د هېواد لوی توکم دی، د سويلي اسيا په هند او پاکستان کې هم مېشت دي. دغه راز تاجک، ازبک او ترکمن هم په منځنۍ اسيا او منځني ختيځ کې له خپلو توکميزو سره ژورې اړيکې لري.

په بل اړخ کې دلته تر ډېره فکري او ايډيالوژيکي خوځښتونه هم له منځني ختيځ، منځنۍ اسيا او سويلي اسيا پل راوړی. لکه په افغانستان کې د مشروطيت پر غورځنګ د ايران د مشروطيت غورځنګ او په ترکيه کې د ځوانو ترکانو خوځښت اغېزې. د سړې جګړې پر مهال افغانستان ته له منځني ختيځ او سويلي اسيا څخه د اخوان المسلمون او جماعت اسلامي سياسي او اډيالوژيکي افکارو راتګ. دغه راز له منځنۍ اسيا (هغه مهال شوروي اتحاد) څخه د کمونېزم راتګ او اوس له امريکا څخه د ډيموکراسۍ، بيان ازادي، او کاپيتاليستي اقتصاد (ازاد بازار) سېستم يوازې هغه بېلګې دي، چې له کبله يې زموږ هېواد ترې اغېزمن شوی دی.

دويمه برخه: په سيمه‌ييزه کچه د هېوادونو د خپل منځي اړيکو ارزونه

له سړې جګړې وروسته، د امريکا متحده ايالات په نړۍ کې يوازينی زبرځواک و، چې د نړۍ په تاريخ کې او د نړېوالو اړيکو په ډګر کې د بې ساري ځواک څښتن و. خو له ۲۰۰۹ز کال وروسته، د امريکا دا ځواک په تدريج په کمېدو شو. په ختيځې اروپا کې د اوکراين او ګرجستان د کړکېچونو او په منځني ختيځ کې د سوريې بحران پر مهال د امريکا کمېدونکی ځواک ټولو ته څرګند شو. له همدې ځايه ده، چې د نړۍ آسيايي مفکرين، په تېره بيا د چين ستراتېژپوهان له ۲۰۱۲ز کال راهيسې نړۍ نوره يوه قطبه نه ګڼي. په نړېواله کچه د امريکا متحده ايالاتو دا کمېدونکی ځواک او په بل اړخ کې د چين، هند او روسيې راپورته کېدا د يو ځل بيا لپاره دغه بحثونه تاوده کړي، چې له سړې جګړې وروسته زموږ سيمه يو ځل بيا پر دوو بلاکونو وېشل کېږي؛ خو دا ځل به يې له سړې جګړې سره توپير دا وي، چې د دغو دوو ګروپونو وېش به پر ايډيالوژيکي کرښو ونه شي، بلکې دا ځل به د وېش تر شا جيوپوليټيک خپل رول ولوبوي.

د همدې بحث په امتداد د نړېوالو چارو يو شمېر شنونکو پاکستان، چين، ايران او روسيه په يو بلاک کې وګڼل او هند، جاپان، او امريکا يې په بل بلاک کې. په ملګرو ملتونو کې د پاکستان پخواني سفير منير اکرم د هند، افغانستان او ايران ترمنځ د چابهار د ترانزيتي تړون له لاسليکولو وروسته د يوې مقالې په بڼه دا بحث راپورته کړ.

ورپسې جوخت په پاکستاني رسنیو کې دغه بحث لا پسې پراخ کړای شو. په نړیواله کچه هم، په یو شمېر نړېوالو مجلو او تحلیلي ویب‌پاڼو کې هم، د سیمې وېشل کېدا او د دوی ترمنځ د رقابت په تړاو مقالې خپرې شوې.

دا چې زموږ سیمه پر کوم لوري روانه ده، او د دوو بلاکونو د غړو هېوادونو په خپل منځ کې څه ډول اړیکې دي، په لاندې برخو کې ورته اشاره کوو، له هغې وروسته به په سیمه کې د بدلېدونکو جیوپولیټیکي بدلونونو په تړاو سم پوهه شو او هم به په آسانۍ وکولای شو، چې د دغو بدلونونو اغېزې پر خپل هېواد وارزوو:

د پاکستان-روسیې اړیکې

پاکستان او روسیه د سړې جګړې پرمهال رقیبان وو. خو دا حالت اوس بدلېدونکی دی او د دواړو هېوادونو ترمنځ امنیتي اړیکې د پراخېدلو پر لور رواني دي. په ۲۰۱۴ز کال کې روسیې له پاکستان څخه بندیز پورته کړ او له روسیې څخه یې د وسلو پېرلو ته اجازه ورکړه. په همدې کال د دواړو هېوادونو ترمنځ په دفاعي او نظامي برخو کې همکاري پیل شوه. له همدې کبله پاکستان په ۲۰۱۵ز کال کې له روسیې څخه څلور ایم آی ۳۵ جنګي چورلکې واخیستې. په همدې کال د پاکستان لوی درستیز راحېل شریف هم روسیې ته په سفر ولاړ. دا د پاکستان-روسیې د دوه اړخیزو اړیکو په تاریخ کې لومړی ځل و، چې د پاکستان لوی درستیز روسیې ته سفر کاوه.

په ۲۰۱۵ز کال کې روسیې په پاکستان کې تقریباً تر ۲ میلیاردو ډالرو پورې پانګونه وکړه، څو له کراچۍ څخه لاهور ته د غازو یو نل‌لیکه وغځوي. دغه مهال په پاکستان کې اقتصادي ستونزې ډېرې وې او د پاکستان-چین اقتصادي حوزې ترڅنګ دا پروژه د پاکستان د اقتصادي پیاوړتیا په معنی و.

په ۲۰۱۸ز کال کې روسیې او پاکستان د خپلو دوه اړخیزو اړیکو په تاریخ کې په لومړي ځل پوځي تمرینات پیل کړل.که څه هم دغه ګډ پوځي تمرینات ډېر محدود وو؛ له دواړو خواو څخه تقریباً ۲۰۰ پوځیانو پکې ونډه واخیسته او ورې وسلې پکې وکارول شوې؛ خو بیا هم په سیمه‌ییزه کچه دا د پالیسۍ د بدلون څراغونه ورکول.

په ۲۰۱۸ کال کې د دواړو هېوادونو سوداګري ۸۰ سلنه زیاته شوه، او دغه راز په دې کال کې د پاکستان او روسیې د لوړ پوړو نظامیانو او د استخباراتو ترمنځ د یو بل هېوادونو ته سفرونه او له یو بل سره کتنې هم زیاتې شوې. د همدې کتنو په پایله کې د ۲۰۱۸ز کال د اګسټ په میاشت کې دواړو هېوادونو په یوه هوکړه‌لیک هم سره سلا شول، چې له مخې به یې روسیه د پاکستان نظامي سرتیري روزي.[14]

[14] The News, Russia to train Pakistani troops, 8 August 2018, see it online:<https://www.thenews.com.pk/latest/352364-russia-all-set-to-train-pakistani-troops>

له دې وراخوا، روسيې له پاکستان او چين سره يوځای د افغانستان د امنيتي وضعيت او سولې پروسې په تړاو د مسکو پروسه پيل کړه، چې وروسته بيا پکې د سيمې نور هېوادونه هم ور زيات شول.

د پاکستان-امريکا اړيکې

که موږ د پاکستان او امريکا د دوه اړخيزو اړيکو د تېرو اوو لسيزو تاريخ ته وګورو، نو جوته به شي، چې په دې بهير کې اسلام آباد-واشنګټن دوه-اړخيزو اړيکو لوړې او ژورې ليدلي. خو يوه خبره پکې حتمي وه، چې د سياسي ګوندونو د حکومتونو په پرتله دغه دوه اړخيزې اړيکې په پاکستان کې د نظاميانو د حکومتونو پرمهال پياوړې وې. د ايوب خان، ضياء الحق او جنرال مشرف پرمهال سياسي اړيکې او له اسلام آباد سره د واشنګټن نظامي او اقتصادي مرستې هم د بل هر وخت په پرتله تر ټولو نږدې او زياتې وې. خو له تېرو دوو کلونو راهيسې (۲۰۱۶-۲۰۱۸) د پاکستان او امريکا ترمنځ اړيکې خړې پړې شوي. امريکا اوس‌مهال په سيمه کې د روسيې د بيا راپورته کېدا او د چين فکټور له کبله هند ته ډېر ارزښت ورکوي. له هند سره يې نظامي اړيکې ډېرې نږدې شوي. د بېلګې په توګه له ۲۰۱۶ز کال راهيسې د امريکا او هند د دفاع وزيرانو ترمنځ شپږ ناستې شوي او دغه راز په دې وروستيو کې دواړو هېوادونو د نظامي-لوجستيکي هوکړه ليک هم لاسليک کړ، چې له امله به يې امريکا د هند هوايي هډې د اضطراري حالت په وخت کې استعمالولای شي.

په ۲۰۱۶ز کال کې له پاکستان سره د امريکا نظامي او اقتصادي مرستې له يو ميليارد ډالرو څخه زياتې نه وې، دا په داسې حال کې ده، چې په ۲۰۱۱ز کال کې امريکا له پاکستان سره ۳٫۵ ميليارد ډالره اقتصادي او نظامي مرستې کړې وې او له ۲۰۰۷ز کال راهيسې دا د امريکا لخوا له پاکستان سره تر ټولې کمې مرستې وې.

د ډونلډ ټرمپ د سويلي اسيا په تګلاره کې هم، پر پاکستان توندې نيوکې شوې. د پاکستان لپاره دا د دريو لاملونو له کبله د اندېښنې وړ وه:

لومړی؛ ډونلډ ټرمپ په مخامخ ډول پاکستان په خپله وينا کې ياد کړ او ويې ويل: «موږ پاکستان ته په ميلياردونو ډالر ورکوو خو په عين وخت کې دوی هغه چا ته پټنځايونه ورکوي، چې موږ ورسره په جګړه کې ښکېل يو. دا بايد ژر تر ژره بدلون ومومي»؛

دويم؛ په افغانستان کې د هند د زياتېدونکي رول څخه د امريکا او ډونلډ ټرمپ ملاتړ او غوښتنه؛

درېيم؛ په افغانستان کې د امريکا تت او مبهم راتلونکی. ځکه د ټرمپ په وينا د امريکا دښمنان بايد د امريکا د پلانونو او تګلارو څخه خبر ونه اوسي.

خو وروسته، چې څنګه امريکا په افغانستان کې د زلمي خليلزاد په مشرۍ له افغان طالبانو سره د سولې خبرې اترې پيل کړې، نو د پاکستان او امريکا اړيکې د ښه کېدو پر لور ولاړې، او ان د امريکا ولسمشر ډونلډ ټرمپ وويل: «دوه اړخيزې اړيکې د ښه کېدو پر لور روانې دي». د دې ترڅنګ د پاکستاني چارواکو په اند د امريکا ولسمشر د پاکستان ولسمشر عمران خان ته يو ليک هم واستاوه او د افغانستان د سولې په پروسه کې يې ترې مرسته وغوښته. د وروستيو معلوماتو له مخې برېښي، چې پاکستان؛ لکه څنګه يې چې د ۲۰۰۱ز کال پرمهال افغانستان ته د امريکايي سرتېرو له راتګ سره همکاري وکړه، دا ځل به له امريکا سره له افغانستانه د امريکايي سرتېرو په وتلو کې هم همکاري وکړي.

د پاکستان-چين اړيکې

پاکستان او چين دوه ستراتيژيک ملګري دي. دواړه له پخوا پياوړې او ښې اړيکې لري. له تېرو څو کلونو (۲۰۱۴-۲۰۱۹) راهيسې دا اړيکې همداسې پياوړې پاتې شوي، بلکې چين پاکستان ته د خپلې ملګرتيا څو ځله امتحانونه هم ورکړي او پکې بريالی شوی هم دی. له همدې ځايه ده، چې د پاکستان ډېری خلک چين ته په درنه سترګه ګوري او چين په پاکستان کې د پياوړي نرم ځواک څښتن دی.

چين په ۲۰۱۵ز کال کې له پاکستان څخه د ورېښمو نوې لارې يوه مهمه برخه تېره کړه او د چين-پاکستان اقتصادي حوزې په نامه يې ونوموله. په دې اقتصادي حوزه کې به چين له ۴٦ ميليارد ډالرو څخه زياته پانګونه وکړي، له همدې کبله ده، چې دغه اقتصادي حوزه اوس په سيمه کې د لوبې بدلوونکې پروژې په توګه هم يادېږي. امريکا او هند له دې پروژې څخه په ښکاره مخالفت وکړ او دا پروژه يې له متنازعو سيمو څخه تېرېدونکې وګڼله. په بل اړخ کې د لوېديځ يو شمېر هېوادونه چې د امريکا له متحده ايالاتو سره نږدې اړيکې لري، هم د چين د ورېښمو لارې ته د شک په سترګه ګوري. د دې پروژې پلي کول يوازې چين ته ګټه ورکوونکې ګڼي او په بل اړخ کې د دې وېرې او انديښنې هم څرګندوي، چې هسې نه، د دې پروژې تر شا اصلي موخه د نړېوال نظم بدلون وي!! له دې وراخوا، د چين په دې پروژې د قرضې د جال په توګه هم نيوکې کېږي.

چين په ملګرو ملتونو کې د پاکستان لپاره د هند د هغو قراردادونو په لاره کې هم خنډ شو، چې له مخې يې شونې وه، چې د جيش محمود مشر مسعود اظهر د يو تروريست په توګه وپېژندل شي. دغه راز چين د اټومي

عرضه کوونکو په ډله کې هم د هند د غړيتوب په لاره کې لوی خنډ واقع شو او له کبله يې هند د امريکا د قوي ملاتړ باوجود په دې ډله کې غړيتوب ترلاسه نه شو کړای. د چين دوه عمده شرطونه وو: لومړی دې هند پر اين پي ټي تړون لاسليک وکړي. دويم، پاکستان ته دې هم په دې ډله کې غړيتوب ورکړای شي.

د پاکستان-افغانستان اړيکې

د ملي يووالي حکومت له جوړېدو سره، د کابل او اسلام‌اباد ترمنځ دوه اړخيزې اړيکې د پاکستان له زېړېدو راهيسې بې ساري وې. افغان حکومت په تېره بيا افغان ولسمشر اشرف غني پاکستان ته ډېر امتيازات ورکړل، د بېلګې په توګه اقتصادي او ترانزيتي، له هند سره د ثقيلو وسلو رانيولو قرارداد بندول، د نظامي روزنې په موخه پاکستان ته افغان سرتيري استول، له آی ايس آی سره د افغان ملي امنيت هوکړه‌ليک (چې وروسته بيا د افغان حکومت له خوا دا ډول اوازې رد شوې او دا يې د هوکړه‌ليک په تړاو هوکړه‌ليک وګاڼه)، او يو شمېر نور. په عمده توګه د دې امتيازاتو تر شا موخه دا وه، څو پاکستان وهڅوي په ريښتينې توګه په افغان سوله کې همکاري وکړي. خو دغو هڅو يوازې د مري پر خبرو اترو او بې پايلې څلور اړخيزو خبرو اترو منتج شوې.

له تېر يو کال راهيسې (۲۰۱۷ز)، د پاکستان-افغانستان اړيکې د ملي يووالي حکومت د نورو وختونو په پرتله تر ټولو کړکيچنې دي. دغه مهال د دواړو هېوادونو ترمنځ د تورخم خونړۍ پېښه هم وشوه، چې له کبله يې له پاکستان څخه د افغان کډوالو بېرته راستنېدنه چټکه شوه او افغان حکومت هم اوس چمتووالی نيسي، ترڅو خپل ډېری کډوال له پاکستان څخه د (خپل وطن؛ ګل وطن) په غړ بېرته راستانه کړي (په پاکستان کې له افغان کډوالو سره بد وضعيت، د افغان کډوالو پر لور د ځايي خلکو په چلند کې بدلون او په پاکستان کې د دوی تت راتلونکی نور هغه عوامل وو، چې مياشت په مياشت افغان کډوال يې هغه مهال وهڅول، څو هېواد ته بېرته راستانه شي).

له دې وړاندې افغان حکومت پر پاکستان د خپلې ترانزيتي اتکا کمولو په موخه له ايران او هند سره يوځای د چابهار تړون لاسليک کړ، په دې وروستېو کې يې له چين سره د رېل له لارې سوداګري هم له منځنۍ اسيا څخه پېل کړه او شونې ده چې په نږدې وختونو کې د لاجوردو له لارې له اروپا سره سوداګري پېل کړي. د افغان حکومت لخوا دغه ټول ګامونه د پاکستان له اتکا څخه د وتلو جدي هڅې دي.

د ۲۰۱۸ز کال پرمهال، د پاکستان او افغانستان ترمنځ اړيکې په ډېره ټيټه کچه دي؛ ځکه افغان حکومت ځان له پاکستان سره په يو نااعلان شوې جګړه کې ښکېل وباله، په هېواد کې د روانې ناامنۍ عمده لامل پاکستان او په پاکستان کې افغان وسله‌والې ډلې ګڼل کېږي. خو د ۲۰۱۹ز کال په دويمه ربعه کې پاکستان ته د افغان

ولسمشر اشرف غني سفر دغه دوه اړخیزې اړیکې یو څه ورغولې. دا چې آیا غني هغه څه غوښتل، ترلاسه کړل او پاکستان به پر خپلو هغو ژمنو چې له افغان ولسمشر سره وکړې راتلونکي وختونه ځواب کړي.

د پاکستان-هند اړیکې

که څه هم د هند او پاکستان اړیکې په تېر تاریخ کې په ډېرو کمو وختونو کې عادي بڼه درلودلې؛ خو بیا هم د ۲۰۱۶-۲۰۱۹ز کلونو پرمهال په تېره بیا د هند پر پټانکوټ هوايي ډگر له بریده وروسته د هند او پاکستان اړیکې خړې پړې شوې او له همغه مهاله راهیسې د هند لومړي وزیر نرېندرا مودي د پاکستان پرضد په یوه داسې پالیسي کار پیل کړ، چې له کبله یې هندي ځواکونو په «سرجېکل بریدونو» کې راښکاره شوه.

دغه راز د هند تر ولکې لاندې کشمیر کې د حزب المجاهدین د یو قومندان -برهان واني- وژنه د ډهلي-اسلام آباد پر اړیکو اغېزه وکړه. د پاکستان لومړي وزیر د حزب المجاهدین دغه قوماندان «شهید» وباله او هند بیا د پاکستان د «شهید» کلیمې کارونه له تروریزم څخه د پاکستان ملاتړ وباله. پاکستان ډېره هڅه وکړه، چې د کشمیر قضیه په نړېواله کچه یو ځل بیا راپورته کړي؛ خو تر اوسه له ناکامۍ سره مخ شوی دی (پرته له هغې، چې د امریکا ولسمشر ټرمپ د پاکستان له لومړي وزیر عمران خان سره په کتنه کې د کشمیر په تړاو څرگندونې وکړې).

د کشمیر په یوري هندي پوځي هډه باندې د کشمیري ځوانانو برید د ډهلي-اسلام آباد ترمنځ اړیکې نورې هم خرابې کړې. د هند دننه یې د پاکستان-ضد روحیه نوره هم وپاروله او په هند کې د بي جې پي پر حکومت فشارونه زیات شول. له همدې ځایه وه، چې هندي ځواکونو د پاکستان تر ولکې لاندې په کشمیر کې پوځي عملیات یا په هندي اصطلاح سرجیکل بریدونه ترسره کړل.

د ۲۰۱۷ز کال پرمهال د پاناما گېټس او یو شمېر نورو قضیو له کبله د پاکستان پر لومړي وزیر نواز شریف فشارونه زیات شول او له کبله یې ده له وزیر اعظمۍ استعفی وکړه. دغه مهال د پاکستان پوځ او نواز شریف ترمنځ د پاکستان چین اقتصادي حوزې او له هند سره په روابطو اړیکې خرابې شوې. همدا لامل وو، چې د پاکستان په اجتماعي رسنیو کې د نواز شریف او مودي ترمنځ پر نږدې اړیکو نیوکې وشوې. د ۲۰۱۸ز کال د پاکستان د پارلماني ټاکنو پرمهال د پاکستان تحریک انصاف گوند یوه مشهوره نعره پورته کړه «مودي کا جو یار هی غدار هی» (د مودي چې څوک ملگری دی، غدار دی).

کله چې د پاکستان د تحریک انصاف گوند د پاکستان پارلماني ټاکنې وګټلې، نو عمران خان وروسته د کورتهاپور حوزې پرانیستلو ته د هند د بهرنیو چارو وزیره راوبلله. خو د هغې له خوا دغه سفر رد شو. د کورتهاپور حوزه به په هند کې د بابه نانک ډېره او په پاکستان کې د گردواره دربار صاحب کورتهاپور سره ونښلوي.

د دې ترڅنګ د ۲۰۱۹ز کال په فبرورۍ میاشت کې د هند تر ولکې لاندې د کشمیر په پلوامه کې یو ځل بیا پر هندي سرتېرو برید وشو، چې له کبله یې له ۴۰ زیات هندي سرتیري ووژل شول. پاکستان مېشتې جیش محمد ډلې د دې برید مسوولیت واخیست؛ خو د پاکستان حکومت دغه برید وغنده. په بل اړخ کې د هند حکومت بیا په دې باور و، چې د دې برید تر شا د پاکستان لاس دی. دا فکر له دې ځایه سرچینه اخلي، چې د ډېرې کسانو په اند د پاکستان نظامیان په هند او کشمیر کې خپله تګلاره تر ډېره د غېر دولتي کسانو پرمټ مخکې وړي، چې لشکر طیبه او جیش محمد ډلې په دې کې راځي.

د دې برید له کبله په هند کې د مودي پر حکومت فشار زیات شو او له کبله یې هند د پاکستان په بالاکوټ سیمه کې بمونه وغورځول. د پاکستان پوځ هم د هند برید وغنده او له کبله یې د دواړو هېوادونو ترمنځ جګړه پېل شوه. د جګړې په دویمه ورځ پاکستان د هند دوه الوتکې وویشتې، یو پېلوټ یې ژوندی ونیوه. د پېلوټ نیولو او بېرته خوشې کېدو د دې جګړې شدت راکم کړ.

دا چې ولې هند پر پاکستان بریدونه وکړل، څو عمده عوامل یې درلودل:

لومړی؛ د ۲۰۰۸ز کال د بمبۍ د خونړي بریدونو پر مهال په هند کې حاکمه ډله د کانګرس وه، او دوی هغه مهال حاکمه ډله له دې کبله تر فشار لاندې نیولې وه، چې ولې یې پاکستان ته څه ونه ویل. ځکه نو اوس په خپله له خپلو خبرو او تېرو تونډو څرګندونو تر فشار لاندې وه.

دویم؛ مودي له دې وړاندې د ۲۰۱٦ز کال پرمهال او د اوړي برید څخه ۱۱ ورځې وروسته هند په پاکستان کې سرجیکل بریدونه ترسره کړل، چې بیا د پاکستان د حکومت له خوا دغه ادعا رد هم شوه. دا ځل په هند کې ترې د ورته بریدونو تقاضا زیاته شوه.

درېیم؛ په هند کې د ۲۰۱۹ز کال د اپرېل او مۍ میاشتو پرمهال پارلماني ټاکنې شونې وې. له همدې ځایه د هند حاکم بی جی پي گوند وغوښتل د دا ډول پاکستان ضد تګلارو له کبله ټاکنې وګټي. همدا لامل وو، چې په پای کې د پاکستان د بالاکوټ پر سیمه بمونه وغورځول او په پارلماني ټاکنو کې یې بیا له خپلې دې کړنې څخه ډېره ګټه پورته کړه. وروسته یې بیا پارلماني ټاکنې وګټلې هم.

پاکستان-ایران اړیکې

د ۲۰۱۴ز کال راهیسې د پاکستان-ایران اړیکې له سختو شېبو تېرېږي او په ډېرى توگه د بې باوریو ښکار دي. په ۲۰۱۶ز کال کې ایران د پاکستان بلوچستان پر لور څو توغندي وتوغول؛ خو دا لومړى ځل نه و، چې ایران داسې کوي، بلکې د ۲۰۱۴ز په وروستېو او په ۲۰۱۵ز کال، او ان په ۲۰۱۸ز کال کې یې هم ورته کار ترسره کړى وو.

دغه راز په پاکستان کې د هند د استخباراتو غړي کولبوشن یادوف له نیولو سره دغه اړیکې نورې هم خړې پړې شوې؛ ځکه د پاکستان د رسمي دریځ له مخې د هندي استخباراتو دې غړي د پاکستان پرضد د ایران خاوره استعمال کړې وه. له همدې ځایه د پاکستان د کورنېو چارو وزیر چودري نثار علي خان خپل ایراني سیال ته یو لیک واستاوه، او د کولبوشن یادوف په اړه یې ترې نور معلومات او د هندي استخباراتو پر وړاندې د سختو گامونو اخیستلو غوښتنه وکړه.

د دې ترڅنگ له ایران سره د افغان طالبانو پخواني مشر ملا اختر محمد منصور اړیکې او ایران ته څو ځله سفرونه او د ایران-هند-افغانستان لخوا د چابهار تړون لاسلیکول بل هغه څه شو، چې د اسلام آباد-تهران ترمنځ یې بې باوري زیاته کړه. خو د چین-پاکستان اقتصادي حوزې سره د ایرانیانو یوځای کېدنه، د یمن په جگړه کې د پاکستان ناپېیلتوب، او د بلوچانو د موضوع د بېرته تودېدلو له کبله شونې ده چې د دواړو هېوادونو ترمنځ همکاري زیاته شي. ځکه دواړه ایرانیان او پاکستانیان د بلوچانو له ستونزې اندېښنه لري.

په ۲۰۱۸ز کال کې یو ځل بیا د پاکستان-ایران سرحد ته څېرمه د ایران ۱۲ سرتیري اختطاف شول. په همدې موخه د ایران د بهرنېو چارو وزیر جواد ظریف پاکستان ته د خبرو اترو لپاره راغی. وروسته د ۲۰۱۹ز کال فبرورۍ په میاشت کې په پاکستان کې مېشتې ایرانۍ جیش العدل ډلې د ایران د سپاه پاسدارانو پر یوه موټر برید وکړ، چې له کبله یې ۲۷ غړي ووژل شول. په غبرگون کې ایران د پاکستان سفیر احضار کړ. دا وضعیت تر اوسه همداسې د بې باورۍ ښکار دی؛ خو د ایرانیانو په اند د دا ډول پېښو تر شا د درېیمو لوریو لاس دی. که څه هم په رسمي توگه دغه درېیم لوري نه تعریفېږي خو بیا هم اشاره تر ډېره د ایران مخالف سعودي ته وي.

که څه هم د پاکستان-ایران اړیکې دومره هم نږدې نه دي، لکه د ملي یووالي دورې (۲۰۱۴-۲۰۱۹)ز کلونو پرمهال چې له چین او روسیې سره د پاکستان نږدې اړیکې دي؛ خو په ټوله کې په سیمه کې د امریکا شتون، د داعش ډلې ظهور او له چین او روسیې سره د دواړو هېوادونو ښې اړیکې د دې باعث کېږي، چې دواړه په یو بلاک کې شته وي. د دې ترڅنگ په پاکستان کې حکومت او نظامیان هم دا هڅې کوي، چې د سعودي او

ایران ترمنځ په روان رقابت کې په رسمي ډول یو ډول ناپېیلتوب وښیي. دا هم د دې چانس زیاتوي، چې دواړه دې په یو بلاک کې شته وي.

د افغانستان-امریکا اړیکې

د حامد کرزي د دویمې دورې په پای کې د کابل-واشنګټن اړیکې د ۲۰۰۱-۲۰۰۹ز کلونو په پرتله خړې پړې شوې. خو د ملي یووالي حکومت له جوړېدو سره، دا اړیکې بېرته ورغېدلې. افغان حکومت او امریکا امنیتي تړون لاسلیک کړ، چې له مخې به یې په افغانستان کې تر ۲۰۲۴ز کال پورې امریکایي سرتیري په خپلو هډو کې پاتې شي.

دغه راز واشنګټن له افغانستان سره نظامي او اقتصادي مرستې هم روانې وساتلې. د وارسا ۲۰۱۶ز کال په کنفرانس کې امریکا تر ۲۰۲۰ز کال پورې په کلني ډول له افغان امنیتي ځواکونو سره د ۳،۴۵ میلیارد ډالرو مرستو ژمنه وکړه او د بروکسل ۲۰۱۶ز کال په کنفرانس کې یې هم له افغان حکومت سره د مرستو ژمنه کړې وه.

د دې ترڅنګ افغان حکومت د افغانستان او سویلي اسیا نوې تګلاره پر لور د ډونلډ ټرمپ له نوې تګلارې هم هرکلی وکړ؛ ځکه:

لومړی؛ امریکا د جګړې ګټلو هوډ کړی؛ له دې وړاندې د بارک اوباما تګلاره تر ډېره د سرتېرو پر ایستلو ټینګار کاوه؛

دویم؛ افغان حکومت پر پاکستان د امریکا نوي فشارونه له خپلې تګلارې سره همغږې ګڼي؛

درېیم؛ افغان حکومت په امنیتي ډګر کې له پراخو ننګونو سره مخ ده. د امنیتي ځواکونو تلفات پکې کال په کال زیاتېږي او دغه راز تر حاکمیت لاندې ځمکه یې هم په تدریجي ډول کمېږي. په یوه داسې وخت کې که امریکا په افغانستان کې خپل اوږدمهالی شتون مبهم پرېږدي او د سرتېرو د ایستلو پروګرام تم کوي، نو دا به د افغان حکومت لپاره له زیري څخه کمه نه وي.

همدا لامل دی، چې افغان حکومت چې اوس‌مهال تر ډېره پر امریکایي مرستو متکي دی، هم د امریکا په یو شمېر هغو کړنو چې له کبله یې په هېواد کې ورځ تر بله امنیتي ځواکونه او ملکیان په نښه کېږي تر ډېره چُپ دی.

خو د افغانستان او امریکا ترمنځ دغه نږدې اړیکې د ۲۰۱۸ز له نیمایي راهیسې د بې باوریو پر لور روانې دي. د دې بې باوریو عمده دلیل د امریکا د سولې نوې تګلاره ده، چې د زلمي خلیلزاد تر مشرۍ لاندې یې پرمخ بیایي. افغان حکومت هڅه کوي، چې په څه ډول د امریکا پاتې کېدل په افغانستان کې وځنډوي او د سولې پروسه په خپلو لاسونو کې واخلي. خو د افغان طالبانو او خلیلزاد د پنځم پړاو خبرو اترو وروسته دغه بې باوري زیاته شوه، او افغان ولسمشر د ملي امنیت سلاکار حمدالله محب په همدې موخه امریکا ته واستاوه. حمدالله محب هم، مخامخ پر امریکا او ډونلډ ټرمپ له نیوکو ډډه وکړه او ټوله پړه یې د سولې خبرو اترو په تړاو د امریکا پر ځانګړي سلاکار زلمي خلیلزاد واچوله، چې دی غواړي افغان حکومت منزوي کړي، او د خپل قدرت لپاره دغه هر څه کوي.

د هند-امریکا اړیکې

په هند کې د نرېندرا مودي له واک ته رسېدو سره سم، د امریکا او هند اړیکو نوی موج واخیست. نرېندرا مودي له ۲۰۱۴ز کال راهیسې څلور ځله امریکا ته سفر وکړ (دوه په نړېوالو کنفرانسونو کې ګډون او دوه نور بیا رسمي دولتي سفرونه وو). دغه راز د ۲۰۱٦ز کال په جنورۍ کې بارک اوباما هم د نرېندرا مودي په غوښتنه د هند د جمهوریت ورځې په لمانځغونډه کې برخه واخیسته او په دا ډول اوباما د امریکا لومړنی ولسمشر شو، چې په خپله ۸ کلنه دوره کې یې هند ته دوه ځله رسمي سفرونه وکړل او د هند د جمهوریت ورځې د پرېټ یا رسم ګذشت په مراسمو کې برخه واخیستله.

په سیمه‌ییز سیاست کې یو نوی ګام هغه مهال پورته شو، چې کله د هند د دفاع وزیر مانوهار پارېکار امریکا ته په یوه رسمي سفر ولاړ او هلته یې له خپل سیال ایشټن کارټر سره نظامي-لوجستیکي تړون لاسلیک کړ. د دې تړون له مخې به دواړه هېوادونه د یو بل له هوا، اوبو او ځمکې څخه د اړتیا په وخت کې ګټه واخلي؛ خو بیا هم د امریکا دفاع وزیر، په هند کې دننه د مخالفتونو کرارولو او د سیمې د هېوادونو د اندېښنو کمولو په موخه، په ګډ مطبوعاتي کنفرانس کې وویل چې «د دې تړون معنا دا نه ده، چې موږ به د یو بل په هېوادونو کې پوځې اډې ترلاسه کوو». په ۲۰۱٦ز کال کې امریکا ته دا د هند د دفاع وزیر دویم سفر و او په مجموع کې یې په ۲۰۱٦ز کال کې د امریکا له دفاع وزیر سره شپږمه کتنه وه.

په بل اړخ کې په همدې کال د امریکا د بهرنیو چارو وزیر جان کیري هم هند ته په خپل څلورم رسمي سفر ولاړ او هلته یې د هند له لومړي وزیر، د هند د ملي امنیت له سلاکار وزیر او د هند د بهرنیو چارو له وزیرې سره وکتل. په دې ناستو کې څلور مهمې خبرې وشوې: لومړی؛ د امریکا او هند دوه‌اړخیزې اړیکې به نورې هم پیاوړې شي. د امریکا د بهرنیو چارو وزیر په اند، باید دوه‌اړخیزه سوداګري ۵۰۰ میلیاردو ډالرو ته ورسېږي او

امریکا به په راتلونکي کال کې د اټوم تامینوونکو په ډله کې د هند د غړیتوب په تړاو هلې ځلې وکړي. دویم؛ امریکا یو ځل بیا د ښو او بدو "ترهګرو" توپیر ونه مانه او جان کیري په خپلو خبرو کې وویل: «ترهګر، ترهګر دي!» (د نوموړي اشاره پاکستان ته وه، چې پاکستان باید د لشکر طیبه، جیش محمد او افغان طالبانو په تړاو هم جدي ګامونه پورته کړي). دریېم؛ په سویل سمندرګي کې پر آزادې سوداګرۍ او تګ راتګ ټینګار، چې دا هم د چین د سویل سمندرګي قضیې د وروستیو پېښو په غبرګون کې وه. څلورم؛ د افغانستان په تړاو د افغانستان-امریکا-هند درې اړخیزې خبرې اترې بیا پیلول.

د ډونلډ ټرمپ له راتګ سره هم، د هند پر لور د امریکا تګلارې بدلون ونه خوړ، بلکې له هند سره د اړیکو پر پیاوړي کولو او په افغانستان کې د هند د اقتصادي رول پر زیاتولو ټینګار وشو. همدا لامل دی، چې ډونلډ ټرمپ د افغانستان او سویلي اسیا پر لور په خپله وینا کې وویل: «د افغانستان د ثبات په برخه کې د هند مهمې مرستې ستایو؛ خو هند له امریکا سره په سوداګرۍ کې میلیاردونه ډالر ترلاسه کوي او موږ غواړو چې هند له موږ سره په افغانستان کې نوره مرسته هم وکړي، په تېره بیا د اقتصادي مرستو او پرمختیا په برخو کې».

له دې وراخوا، د امریکا ولسمشر ډونلډ ټرمپ په افغانستان کې د هند پر تګلارې هم نیوکې وکړې او هغه هم په افغانستان کې د هند د «کتابخانې» جوړول – شاید موخه یې د پارلمان ودانۍ جوړول وي – یې تر طنز لاندې ونیوه. د دې ترڅنګ د امریکا او هند ترمنځ نوې ناندرۍ چې د ۲۰۱۸ز کال په پای او د ۲۰۱۹ز کال په لومړیو کې سر راپورته کړ، د سوداګرۍ بېلانس قضیه وه. که څه هم اوسمهال دغه قضیه د امریکا او چین د سوداګرۍ جګړې له کبله تر ډېره نده راپورته شوې خو شونې ده چې په راتلونکي کې سر راپورته کړي (که چېرې ډونلډ ټرمپ د یو ځل بیا لپاره په ۲۰۲۰ز کال کې د امریکا ولسمشریزې ټاکنې وګټي).

د امریکا او هند ترمنځ د دې وروستیو نیوکو پرته د امریکا او هند اړیکې له یو بل سره د بل هر وخت په پرتله ډېرې نږدې دي. داسې بریښي، چې هند تر ډېره خپله د ناپېیلتوب زړه تګلاره پرېښې وي او اوس په رسمي توګه د امریکا په بلاک کې شامل وي. دا په عمده توګه یو مشترک ټکی لري: چین. له روسیې، پاکستان او ایران پرته همدا چین به د دواړو ترمنځ د راتلونکو اړیکو مسیر ټاکي.

د امریکا-چین اړیکې

په ۲۰۱۱ز کال کې د امریکا د بهرنیو چارو وزیرې هیلري کلنټن په فارن پالیسي مجله کې د امریکا پاسفیک پېړۍ تر نامه لاندې مقاله وکښله. په دې مقاله کې کلنټن استدلال کړی وو، چې څنګه چې له عراق او افغانستان څخه امریکایان خپل سرتیري وباسي، او امریکا په تېرو لسو کلونو کې په دې دوو ځایونو کې خپل

ډېر وسایل استعمال کړل، باید په راتلونکو لسو کلونو کې ځیرک واوسو چې خپل وخت او انرژي په سمه توګه استعمال کړو، ترڅو په نړېواله کچه خپله رهبري او ګټې خوندي او خپل اقتدار پراخ کړو. له همدې ځایه ده، چې د امریکا لپاره په راتلونکې لسیزه کې تر ټولو مهمه دا ده چې خپله ډیپلوماتیکه، اقتصادي، ستراتیژیک او نوره پانګونه د اسیا په پاسفیک سیمه کې وکړي. دا همغه سیمه ده، چې چین پکې پروت دی.

وروسته د امریکا ولسمشر بارک اوباما هم په ۲۰۱۴ز کال کې د آسیا د بیا متوازن کولو تګلاره اعلان کړه، چې یو شمېر چینایانو بیا دا تګلاره د چین حصار ګاڼه. د امریکا د ریښتینولۍ د تیورۍ سرلاری جان میرشیئمر هم د امریکا Pivot to Asia تګلاره تر ډېره د چین حصار بولي.

که څه هم د امریکا او چین ترمنځ تر اوسه کوم مخامخ ټکر نه دی تر سترګو شوی؛ خو بیا هم دواړه لوري د اختلافاتو عمده ټکي لري. د بېلګې په توګه د امریکا لپاره تر ټولو ستوغه له چین سره د سوداګرۍ ستونزه ده. د واشنګټن په اند چین قصداً د خپلو پیسو ارزښت کموي او په دې ډول په سوداګرۍ کې لاسبرتیا مومي. د دې ترڅنګ له تایوان سره نظامي مرستې، د تبت له مذهبي پیشوا دلای لاما سره د امریکایي لوړ پوړو چارواکو کتنې، د شمالي کوریا اتومي پروګرام، په سویلي کوریا کې د امریکایي میزایلونو نصبېدل، د چین سویل سمندرګي قضیه کې د ازاد تجارت تر عنوان لاندې د امریکا مداخلې، په چین کې انساني حقونه او په یو شمېر نورو برخو کې دواړه هېوادونه قوي اختلافات لري. خو بیا هم د دغو اختلافاتو سره، چین له امریکا سره د خپلو اړیکو په تړاو د «د سترو ځواکونو ترمنځ د اړیکو نوی ماډل» اصطلاح وکاروله. خو د سوداګر ډونلډ ټرمپ تر مشرۍ لاندې امریکا له چین سره د سترو ځواکونو ترمنځ د اړیکو له دې نوي ماډل څخه په ډډې شو، ځکه دی چین تر ټولو زیات د امریکا ملي امنیت او د نړېوال نظم لپاره ګواښ بولي.

د امریکا د همدغو اندېښنو له کبله ده، چې د امریکا د دفاع وزارت په سپین کتاب کې هم چین ته د یو ګواښ په سترګه وکتل شول، او دا چې د چین د پورته کېدا په لاره کې خنډونه جوړ کړي، امریکا لومړی د ورېښمو پر لارې نیوکې وکړي او اوس د ټکنالوژۍ په برخه کې د امریکا په پوهنتونو کې د چینایي زده کړیالانو د داخلو په لاره کې لوی خنډونه جوړ کړي؛ ځکه د امریکا په ګمان، یوازینی هغه ډګر چې امریکا پر چین لاسبرتیا لري، هغه د لوړې ټکنالوژۍ برخه ده او که چین پرې په دې ډګر کې هم لاسبری شو، نو د امریکا لاسبرتیا ختمه وبوله.

د چین یو شمېر ستراتېژستان هم د نړۍ اوسمهالنی نړیوال نظام د امریکا او چین ترمنځ پر دوو قطبونو وېشلی ګڼي، نه څو قطبه نظام. دواړه هېوادونه یو بل ته د ګواښ په سترګه ګوري؛ که څه هم تر اوسه دواړه په کومه

جگړه کې نه دي دننه شوي؛ خو نيابتي جگړې او د دواړو ترمنځ نرمې جگړې (لکه د سوداګرۍ جگړه) شونې دي.

د امریکا-روسیې اړيکې

د جورج ډبليو بُش د دورې په پرتله (د جورجيا او په پولېنډ کې د امريکا لهخوا د ميزايلونو لګولو پرته) د بارک اوباما په دوره کې د امريکا او روسيې ترمنځ نه يوازې دا چې ډېر ټکرونه وليدل شول بلکې له يو بل سره د دواړو هېوادونو اختلافات هم ژور شول. د ۲۰۱۱ز کال په پای کې چې کله په روسيه کې (مقننه) ټاکنې وشوې او په پای کې يې د ولادمير پوتين پرضد مظاهرې وشوې، نو پوتين دا د امريکا په اشاره وبللې. له ۲۰۱۱ز کال څخه تر ۲۰۱۳ز کال پورې څو ځله روسي الوتکو د امريکا خاورې ته دننه شوې. په ۲۰۱۳ز کال کې ايډورډ سنوډن چې د امريکا ډېر کاغذونه يې افشا کړل، په روسيه کې پناه واخيسته. په ۲۰۱۴ز کال کې د اوکراين په قضيه کې د امريکا او روسيې اختلافات پيل شول او له همدې ځايه د دواړو هېوادونو اړيکې د سړې جگړې وروسته تر ټولو ښکتني پوړ ته ورسېدلې. د سورېې په قضيه کې هم دواړو هېوادونو ترمنځ اختلافات زيات شول، مسکو په سوريه کې نظامي عمليات وکړل او وروسته بيا امريکا هم په سوريه کې هوايي بريدونه وکړل. مسکو د ملګرو ملتونو د امنيت شورا کې هم څو ځله د سورېې پرضد د امريکا قراردادونه ويټو کړل. له همدې ځايه ده، چې لومړي په سوريه کې د امريکا او روسيې اخ و ډب تر ډېره د نيابتي جگړې بڼه خپله کړه او وروسته له بشار الاسد څخه د روسيې قوي ملاتړ له کبله شونې شوه، چې امريکا نور له دې ځايه ووځي.

په امريکا کې د ۲۰۱٦ز کال ولسمشريزو ټاکنو له پايلو وروسته داسې رپوټونه هم خپاره شول، چې روسيې د امريکا په ټاکنو کې لاسوهنه کړې. ځکه ډونلډ ټرمپ د روس پلوي په توګه يادېده؛ خو د روسيې ولسمشر ولادمير پوتين دا تورونه رد کړل او دا يې د هيلري کلنټن د ډلې لهخوا له يوې جوړې شوې افسانې سره تشبيه کړل.

د ډونلډ ټرمپ له راتګ سره ډېرې هيلې کېدې، چې د امريکا او روسيې اړيکې به بېرته ورغېږي؛ خو دا دی، د ډونلډ ټرمپ د ولسمشرېدو سره هم د دواړو هېوادونو ترمنځ اړيکې نه دي رغېدلي. بلکې برعکس په يو شمېر مواردو کې دا اړيکې نورې هم ترېنګلې او پيچلې شوې. واشنګټن په سوريه کې هوايي بريدونه وکړل، د مسکو پر اتو کمپنيو يې بنديزونه ولګول.

د امريکا او روسيې دې ترېنګليو اړيکو پر افغانستان هم سيوری وغوړاوه (يادونه يې د دې ژورنال د عمران ذکريا په مقاله کې شوې) او روسيه لومړی په افغانستان کې له امريکا سره خپله همکاري بنده کړه او په دويم قدم کې يې د افغان سولې په تړاو خپله پروسه پيل کړه.

د افغانستان-روسیې اړیکې

د افغانستان او روسیې ترمنځ له ۲۰۰۱ز کال وروسته اړیکې بېرته عادي شوې؛ که څه هم دغه مهال مسکو له افغان حکومت سره یو شمېر نظامي مرستې هم وکړې؛ خو بیا هم دوه اړخیزې اړیکې ډېرې تودې نه وې. د حامد کرزي په دویمه دوره کې، د لومړۍ دورې په پرتله اړیکې نږدې شوې؛ ځکه افغان حکومت د سوریې او اوکراین په قضیو کې د مسکو له دریځ څخه ملاتړ وکړ.

وروسته، چې کله په افغانستان کې داعش ظهور وکړ؛ نو په لومړي سر کې مسکو د اشرف غني او حنیف اتمر د تروریزم پر وړاندې سیمه‌ییزې اجماع رامنځته کولو په تړاو مثبت ځواب ورکړ او له افغان حکومت سره یې د نظامي مرستو ژمنې وکړې (د هیلکوپترو مرستې)؛ خو کله چې په سیمه کې د داعش تر شا د امریکا او افغان حکومت د ملاتړ سازشي نظریې پیاوړې شوې، نو د دې له کبله مسکو اندېښمنه شوه او په څرگنده توگه یې پر امریکا نیوکې پیل کړې. یو ځل افغانستان ته د مسکو ځانگړي استازي ووېل که امریکا او ناټو په افغانستان کې د داعش پرضد ناکامه شي نو مسکو به په دې تړاو بې تفاوته پاتې نه شي. دغه راز مسکو د افغانستان په شمال کې د امریکا پر زیاتېدونکو ډرون پروازونو هم نیوکه وکړه او ویې ووېل په دې اړه باید له مسکو سره معلومات شریک شي.

له همدې ځایه وه، چې د مسکو او طالبانو ترمنځ اړیکې پیل شوې او مسکو د افغانستان په تړاو د مسکو پروسه پیل کړه. دغه کار افغان حکومت په غوسه کړ او دوه‌اړخیزې اړیکې یې خړې پړې کړې. خو وروسته د افغانستان د بهرنیو چارو وزیر صلاح الدین رباني د خپل روسي سیال په بلنه مسکو ته ولاړ او د دغه سفر پرمهال دوه مهم پرمختگونه وشول، چې تر یو څه ځایه یې د دواړو هېوادونو ترمنځ د بې باورۍ زیاتېدونکی واټن راکم کړ: لومړی، روسیه به له افغانستان سره په بېلابېلو برخو لکه نظامي-تخنیکي برخو کې مرستې ته چمتووالی وښود. دویم، د مسکو پروسې په دویمه ناسته کې به د افغانستان ترڅنگ هند، او ایران هم ونډه اخلي. هغه چې وروسته بیا وشول هم.

خو په ټولیزه توگه د ملي یووالي حکومت د لومړي کال په پرتله په وروستېو کلونو کې له روسیې سره د کابل اړیکې نه یوازې سړې دي، بلکې په لومړي ځل د افغانستان د سولې په تړاو د مسکو ډیپلوماسي فعاله شوې. د افغانستان په تړاو یې له چین او پاکستان سره درې اړخیزې ناستې وکړې او وروسته یې بیا د مسکو په پروسه کې بدلون ورکړ. له دې واراخوا یې د ۲۰۱۹ز په لومړېو کې د افغانستان د بېلابېلو ډلو او مطرحو شخصیتونو او د طالبانو ترمنځ خبرو اترو ته یې د اسانچاري په توگه هم زمینه مساعده کړه.

د افغانستان-چين اړيکې

که څه هم په افغانستان کې د چين لېوالتيا له ۲۰۰۹ز کال راهيسې مخ پر زياتېدو ده. خو بيا هم په مجموع کې د چين د ورېښمو د نوې لارې طرحې، په افغانستان کې د امريکايانو وتل او پوځي حضور کمېدل، په سيمه په تېره بيا په پاکستان او منځنۍ اسيا کې د چين د ورېښمو لارې خونديتوب هغه څه دي، چې د ملي يووالي حکومت پرمهال په افغانستان کې د چين لېوالتيا او ښکېلتيا ان د دواړو هېوادونو ترمنځ د ډيپلوماتيکو اړيکو له پېليدو راهيسې تر ټولو زياتې پياوړې شوي دي.

له همدې ځايه ده، چې په لومړي ځل له افغانستان سره د چين د مرستو حجم زيات شو، په لوړه کچه د لوړ پوړو چارواکو تبادله زياته شوه، د بيجينګ لهخوا د افغانستان او پاکستان ترمنځ د منځګړتوب رسمي هلې ځلې وشوې، د افغانستان په سوله کې د مري او څلور اړخيزو ناستو کې د ناظر په توګه او د ارومچي په ناسته کې د (اسانتيا برابرونکي) په توګه ونډه درلودله، د چين د ورېښمو په لاره او د اسيا د زيربناوي پانګونې بانک کې يې افغانستان ته غړيتوب ورکړ، افغان لوري ته د تحصيلي بورسونو ورکړه او د افغانستان او چين ترمنځ د پلاوو تبادلې زياتې شوې، او تر ټولو مهم له افغانستان سره يې د دوه اړخيزو اړيکو په تاريخ کې په لومړي ځل نظامي مرستې هم پېل کړې او دغه راز دې ته هم چمتو شوه، چې په واخان کې د افغانستان د يوې لېوا د جوړولو مالي او تخنيکي ملاتړ وکړي.

د هند-چين اړيکې

د هند له خپلواکۍ وروسته، د هند او چين اړيکې نږدې وې او دواړو هېوادونو به د ملګرۍ په موخه د «چيني-هندي بهاي بهاي» (چين او هندوان وروڼه وروڼه دي) شعار پورته کاوه؛ خو کله چې د هند او چين ترمنځ سرحدي قضيه راپورته شو او له تبت څخه دلای لاما په تېښته بريالی شو او په هند کې يې پناه واخيسته، نو له هغې ورځې د دواړو هېوادونو ترمنځ اړيکې ترېينګلې شوې. په ۱۹۶۲ز کال کې دواړه په سرحدي جګړه کې هم ننوتل. دې جګړې د سيمې پر جيوپوليټيک وضعيت اغېزه وکړه او پاکستان يې چين ته نږدې کړ. خو دواړو هېوادونو د ۱۹۹۰ لسيزې پرمهال سرحدي قضيه شاته وغورځوله او دوه اړخيزې اړيکې يې تر ډېره اقتصاد محوره کړې.

د ۲۰۱۶ز کال په اپرېل مياشت کې چين په ملګرو ملتونو کې د هند د هغه قرارداد په لاره کې خنډ واقع شو، چې له مخې يې شونې وه، د جيش محمد مشر مسعود اظهر د يوه "ترهګر" په توګه وپېژندل شي او د ملګرو ملتونو په تور لېست کې شامل شي. دغه راز د همدغه کال په جولای مياشت کې هند له ډېرو هڅو او خوځنده ډيپلوماسۍ سره سره ونه توانېد، چې په (NSG (Nuclear Suppliers Group يا د اټوم تامېنوونکو ډله کې

غږیتوب واخلي. هند په دې برخه کې چین تورناوه، چې د غړیتوب په لاره کې یې تر ټولو زیات خنډ جوړ کړی او چین بیا په دې اند وو، چې د دغې ډلې د قانون له مخې، هر هغه هېواد چې NPT (Nuclear Non-Proliferation Treaty) یا د اټومي وسلو د پراختیا د مخنیوي تړون یې نه وي لاسلیک کړی، د دې ډلې غړیتوب نه شي ترلاسه کولی او هند باید لومړی دغه تړون لاسلیک کړي. وروسته بیا هند هم د همدغو دوو لاملونو له کبله، د چین د دوو پروژو (یو کمربند؛ یوه کرښه او د چین-پاکستان اقتصادي حوزې) پرضد په ښکاره توګه ځرګندونې وکړې.د دې ترڅنګ هند د مسعود اظهر د قضیې په غبرګون کې له دلای لاما سره د نږدې اړیکو اویغوري مسلمان رهبر د ډولکن عیسی ته د ویزې ورکولو ګواښ وکړ. خو وروسته یې بیا ډولکن عیسی ته د هند ویزه ورنکړه خو دلای لاما ته یې اجازه ورکړه، چې د اروناچال پردیش سیمې ته ولاړ شي؛ چین نه یوازې دا چې په تبت کې له دلای لاما اندېښنه لري، بلکې دا سیمه هم خپله بولي (اروناچال پردیش اوسمهال د هند تر کنټرول لاندې ده او له چین سره پوله لري).

که څه هم پورته یادې شوې قضیې او پېښې، چې د ۲۰۱٦ او ۲۰۱۷ز کلونو پرمهال پېښې شوي، تر ډېره د دواړو هېوادونو پر اوږدمهاله اړیکو اغېزه نه شي لرلای، دا تر ډېره د نورو قضایاو زېږنده ده. هغه څه چې د دواړو هېوادونو د راتلونکیو اړیکو برخلیک معلوموي، په لاندې توګه دي:

لومړی؛ د دواړو ترمنځ پر سرحدي کرښه اختلافات

دویم؛ سوداګري

درېیم؛ په سیمه کې رقابت.

درېیمه برخه: جیوپولیټیکي بدلونونه

1. د اټومي پروګرام پر سر د ایران او ۱+۵ هېوادونو هوکړه‌لیک

له تېرو څو لسیزو راهیسې د ایران د اسلامي انقلاب اړیکې د سیمې له یو شمېر هېوادونو په تېره بیا له سعودي، اسرایلو او لویدیځ سره د ایران د اتومي پروګرام له کبله اغېزمنې شوې. ځکه دغه هېوادونه یو اټومي ایران د خپل امنیت لپاره ستر ګواښ ګڼي. د ایران اټومي پروګرام د امریکا په همکارۍ هغه مهال (۱۹۵۷) پیل شو، چې کله امریکا او ایران په منځني ختیځ کې ستراتیژیک ملګري وو[15]. خو په ایران کې د اسلامي انقلاب له بریا کېدو

[15] Iram Khalid &RehanaSaeedHashmi, Iranian Nuclear Deal: Future Perspectives and Implications for the Region, Pakistan Vision, Vol. 15, No.1

وروسته، د تهران او لویدیځ په تېره بیا له واشنګټن سره د تهران اړیکې خړې پړې شوې. د ایران د همدې اټومي پروګرام له کبله وه، چې د ملګرو ملتونو د امنیت شورا او امریکا لهخوا پر ایران یو شمېر بندیزونه ولګېدل. د ۲۰۰۳ز کال د مې له میاشتې راهیسې د امریکا او ایران ترمنځ د اتومي پروګرام پر سر د خبرو اترو سلسله پېل شوه[16]؛ خو دا خبرې اترې به کله تم کېدې او کله به بیا پېل شوې او دواړه لوري پکې کومې موافقې ته نه رسېدل.

په ایران کې د منځلاري حسن روحاني د ولسمشرۍ د ټاکنو له ګټلو سره، د تهران او واشنګټن ترمنځ د ایران د اټومي پروګرام پر سر خبرې اترې بیا پېل شوې. دغه راز حسن روحاني خپل د بهرنېو چارو وزیر (جواد ظریف) داسې څوک غوره کړ، چې د ایران د اتومي پروګرام د ډیپلوماسۍ په تړاو یې خپله د دکتورا رساله هم لیکلې وه. له همدې ځایه وه، چې لومړی د امریکا او ایران ترمنځ پر یوه شپږ-میاشتني لنډمهالي تړون موافقه وشوه او بیا د سویس په لوزان ښار کې د ایران او ۱+۵ هېوادونو ترمنځ پر یوه اوږد مهالي تړون ابتدایي توافق وشو. له څلورو میاشتو تېرېدو وروسته، دغه ابتدایي توافق بیا د ویانا په جامع او بشپړ تړون کې بدلون وموند.

د دغه تړون له کبله امریکا له ایران څخه اقتصادي او نور هغه بندیزونه لرې کړل، چې د ایران د اټومي پروګرام له کبله پرې لګېدلي وو. د ملګرو ملتونو د امنیت شورا هم ورته چلند خپل کړ.

د منځني ختیځ په کچه دا یو لوی تحول وو. له همدې ځایه دغه تړون سعودي او اسراییل په اندېښنه کې واچول. دوی یو اتومي ځواک لرونکي ایران او یو داسې ایران، چې اقتصادي بندیزونه پرې نه وي او په ایران کې بهرنېو پانګهونو ته لاره پرانېستل شي، څخه په وېره دي؛ څکه د دوی په ګمان دا ډول پرمختګ به په سیمه کې د دوی ګټې له ګواښ سره مخ کړي. که څه هم د امریکا د پخواني ولسمشر بارک اوباما په دوره کې د امریکا د دفاع پخواني وزیر اېشټن کارټر اسراییل او سعودي ته د دوی د اندېښنو د کمولو په تړاو سفرونه وکړل؛ خو بیا هم له اسراییل او سعودي سره د امریکا اړیکې خړې پړې شوې. د امریکا په ولسمشریزه ټاکنو کې د ډونلډ ټرمپ بریالیتوب اسراییل او سعودي وهڅول، چې له امریکا سره نوې اړیکې بیا پېل کړي. له همدې ځایه وه، چې

---

[16] په ایران کې د سویس سفیر ټیم ګلډیمان د ایران هغه وړاندیز امریکا ته ورسوه، او پکې یې د نورو ډېرو معاملاتو ترڅنګ د اتومي پروګرام پر سر د خبرو اترو د پېلولو غوښتونکي هم شول. وګورئ:

Holly Dagres, Timeline: Iran's Nuclear Program, The Cairo Review, see it online: https://cdn.thecairoreview.com/wp-content/uploads/2014/12/CR10_Timeline.pdf

ډونلډ ټرمپ هم خپل لومړنی بهرنی سفر سعودي ته وکړ او امریکا-سعودي تقریباً د ۴۰۰ میلیارد ډالرو تړونونه لاسلیک کړل (په دې کې یوازې ۱۱۰ میلیارد ډالره یوازې پر سعودي د امریکایي وسلو د پلورلو تړونونه وو)[17].

خو وروسته په امریکا کې د ډونلډ ټرمپ له ولسمشرېدو سره، امریکا لومړی له دغه تړونه ووتله او بیا یې پر ایران اقتصادي بندیزونه ولګول. ټرمپ دغه چلند ځکه خپل کړ، چې د ده په ګمان ایران لا هم خپل اټومي پروګرام متوقف کړی نه دی، بلکې د اتومي وسلو جوړولو په لاره کې دی. د دې ترڅنګ ده غوښتل په دغه تړون کې د ایران توغندي هم شامل کړي. خو بیا هم ټرمپ او د امریکا نور هغه اېتلافیان په تېره بیا سعودي او اسراییل چې وایي ایران د اټومي پروګرام پر سر په توافق عمل نه کوي، کوم سم او قانع کوونکي دلایل نه دي وړاندې کړي. د امریکا له وتلو سره، ایران لا هم په دغه تړون کې له پنځو هېوادونو سره پاتې دی.

2. له ۲۰۱۴ م کال وروسته په افغانستان کې د امریکا تګلاره

د ملي یووالي حکومت د جوړېدو د ۲۴ ساعتونو دننه، افغان حکومت له امریکا او ناټو سره امنیتي تړونونه لاسلیک کړل. که څه هم په افغانستان کې د امریکایي سرتېرو د پاتې کېدو او د اوږدو تر حده د واشنګټن تګلاره روښانه وه؛ خو بیا هم له ۲۰۱۴ز کال څخه تر ۲۰۱۶ز کال تر پای پورې له افغانستان څخه د امریکایانو د سرتېرو د ایستلو پروګرام څو ځله بدلون موند.

دغه راز د ډونلډ ټرمپ له ولسمشرېدو سره هم، د افغانستان په تړاو د امریکا تګلاره تر ډېره روښانه نه وه؛ خو د اتو میاشتو ځنډ وروسته ټرمپ د افغانستان او سویلي اسیا په لور د امریکا تګلاره روښانه کړه. دا تګلاره تر ډېره په لاندې ټکو راڅرخېږي:

1. امریکا له افغانستان څخه د خپلو سرتېرو د اېستلو پروګرام ته د پای ټکی کېښود او دا یې له شرطونو سره ونښلاوه (که افغان حکومت د حکومتولۍ او اداري فساد پرضد مبارزه کې مرسته وکړي)؛
2. د پاکستان پرضد دریځ نیول او په افغانستان کې د هند د ونډې زیاتول؛
3. خو تر ټولو مهمه په افغانستان کې د امریکا د شتون راتلونکی تت او مبهم وښودل شو.

---

[17] Zainab Fattah, Guid to $400 billion in Saudi-US Deals: Black Hawks to Oil, Bloomberg, see it online: https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-05-22/guide-to-400-billion-in-saudi-u-s-deals-black-hawks-to-oil

که څه هم لومړی دوه خبرې د امریکا د تېرو تګلارو برخې هم وې (خو دومره توندې نه وې)؛ خو بیا هم دا وروستۍ برخه به په سیمه‌ییزه کچه د روسیې، چین، ایران، پاکستان او د منځنۍ اسیا یو شمېر هېوادونو غبرګونونه راوپارول.

د دې ترڅنګ، کله چې د ۲۰۱۸ز کال تر پایه پورې، په افغانستان کې د امریکا جګړه او د سویلي اسیا په تړاو نوې تګلارې کومه پرېکنده نتیجه ورنکړه، نو د امریکا ولسمشر ډونلډ ټرمپ په اداره کې د افغانستان د جګړې ختمولو په تړاو بحثونه راګرم شول. له همدې ځایه، د امریکا ولسمشر د افغانستان د سولې په تړاو ځانګړی استازی افغان-امریکایي زلمی خلیلزاد غوره کړ، ترڅو له افغان طالبانو سره د سولې په تړاو خبرې اترې پیل کړي او په امریکا کې د ۲۰۱۹ز کال د ولسمشرېزو ټاکنو وړاندې له طالبانو سره په یوه هوکړه لیک هم ورسېږي. د دغو کرښو تر لیکلو پورې زلمي خلیلزاد له طالبانو سره د سولې په تړاو اووه ځله لیدلي خو لا هم دواړه لوري کومې موافقې ته نه دي رسېدلي.

3. په منځني ختیځ کې د داعش ظهور او په افغانستان کې یې رامنځته کېدل

داعش یا په عراق او شام کې اسلامي دولت ډله لومړی د القاعدې غورځنګ برخه وه؛ خو د اسامه له وژل کېدو وروسته یې ورسره لاره بېله کړه. دغې ډلې د ۲۰۱۴ز کال د جون په میاشت کې د خلافت اعلان وکړ او خپل لومړی خلیفه یې ابوبکر البغدادي وټاکه. په افغانستان او پاکستان کې هم دغې ډلې د خپل شتون رسمي اعلان د ۲۰۱۵ز کال په جنورۍ کې وکړ او د خراسان ولایت لپاره یې خپل مشر حافظ سعید خان او معاون یې عبدالرووف خادم غوره کړل. که څه هم تر اوسه د داعش ډلې درې مشران د امریکا په ډرون بریدونو کې وژل شوي؛ خو بیا هم دغې ډلې تر اوسه په افغانستان کې خپل شتون ثابت ساتلی دی.

په منځني ختیځ کې د داعش ظهور په نړېواله کچه تاوده غبرګونونه راوپارول. ځکه د عراق او سوریې دننه د خپلو سختو تګلارو او وحشتونو له کبله یې د نورو پام راواړوه. د داعش د همدې تګلارو له کبله له عراق او سوریې ډېر خلک اروپا ته کډه شول او په اروپا کې یې د کډوالۍ بحران رامنځته کړ. دغه راز د داعش له ظهور وروسته په اروپا کې (lone wolf) بریدونه هم زیات شول، چې په ډېری توګه به یې مسوولیت د داعش ډلې اخیسته.

په افغانستان کې د داعش ډلې زیږېدل، یو شمېر ولسوالۍ تر خپلې ولکې لاندې کول او ان د افغانستان شمالي سیمو ته یې تګ یوه معما ګڼل کېږي. که څه هم افغان حکومت او په تېره بیا امریکایي سرتېري د هېواد په یو

شمېر برخو کې د دغې ډلې پرضد عملیات کوي، خو بیا هم په سیمه په تېره بیا پاکستان او روسیه کې دغه اندېښنې شته دي، چې شاید د دغې ډلې تر شا د امریکا لاس وي.

4. د چین لویې اقتصادي پروژې

په ۲۰۱۳ز کال کې شي جین پېنګ د چین نوی رئیس جمهور وټاکل شو. د ده له راتګ سره د چین د لویدیځ پر لور د بیجینګ پاملرنه زیاته شوه، ځکه ده د وربښمو نوې لاره، چې چینایان یې د یوه سړک او یوې کربښې په نامه یادوي، د ایستلو هڅه وکړه. د چین د وربښمو دغه نوې طرحه په عمده توګه درې مهمې برخې لري: لومړی؛ له چین څخه د وچې له لارې اروپا ته لاره. دویم؛ د سمندر له لارې اروپا ته لاره. درېیم؛ له بېلابېلو هېوادونو سره شپږ اقتصادي حوزې، چې یوه یې هم د پاکستان-چین اقتصادي حوزه ده.

په دغه اقتصادي لویه پروژه کې تقریباً ٦٠ هېوادونه رانغاړل شوي او د اکانومیست مجلې د اټکل له مخې تر نامحدود وخت پورې به د دغه پروژې مجموعي پانګونه د ۴ او ۸ ټریلیون ډالرو برابره وي. دا په سیمه‌ییزه کچه تر ټولو لوی اقتصادي بدلون دی. له همدې ځایه، د نړېوال سیاست یو شمېر مفکرین د چینایانو دغه نوې پروژې د نوې نړېوال نظم سره هم تشبیه کوي.

5. په افغانستان کې د ملي یووالي حکومت

د ۱۳۹۳لمریز کال ولسمشریزه ټاکنې دویم پړاو ته ولاړې او د ولسمشرۍ لپاره د داکتر عبدالله او اشرف غني ترمنځ مقابله وشوه. په دویم پړاو کې د رایو او د ټاکنو د پایلو پر سر د دواړو کاندیدانو ترمنځ نانډرې راپورته شوې، چې د څو میاشتو اختلافاتو وروسته د امریکا د بهرنیو چارو وزیر جان کیري په منځګړتوب دغو اختلافاتو ته د پای ټکی کېښودل شو او له امله یې د ملي یووالي حکومت رامنځته شو.

د ملي یووالي حکومت له راتګ سره د کابل بهرني سیاست تغییر وکړ. دا دوه محوره تګلاره وه: لومړی؛ له سیمه‌ییزو هېوادونو سره اړیکې پراخول. دویم؛ له امریکا او ناټو سره امنیتي تړونونه لاسلیکول.

که څه هم د ملي یووالي حکومت د لومړي کال دننه داسې هیلې راټوکېدلې، چې په هېواد کې به د «ترورېزم» پر وړاندې سیمه‌ییزه اجماع رامنځته شي؛ خو وروسته، د داعش ظهور په تړاو سازشي نظریو له کبله دا ډول هیلې ورژېدلې او افغان حکومت یوازې د امریکا تر محور لاندې پاتې شو.

دغه راز د ملي یووالي حکومت د بهرني سیاست دوه نور مهم بدلونونه د یمن په جګړه کې د سعودي په ملاتړ اعلامیه ورکول او د تېرو اوو لسیزو په پرتله پاکستان ته ډېر نږدې کېدل وو. خو دغو پرمختګونو هم د ملي یووالي حکومت ته هغه ډول ګټې ورنه کړای شوې، لکه څرنګه چې یې پټېیلې وه.

6. د خلیج ډیپلوماتیک بحران

په ۲۰۱۸ز کال کې په خلیج کې د قطر او نور عرب مېشته هېوادونو ترمنځ ډیپلوماتیک بحران رامنځته شو. بحرین، سعودي، مصر او عربي متحده ایالاتو د لسو دقیقو دننه یو په بل پسې له قطر سره ډیپلوماتیکې اړیکې پرې کړې، دغو هېوادونو له قطر څخه خپل سفیران راوبلل، د قطر سفیرانو ته یې هم له دغو هېوادونو څخه د وتلو وویل او دغه راز له دغو څلورو هېوادونو څخه یې د قطري وګړو د وتلو اعلان هم وکړ. په عمده توګه د دې بحران تر شا عمده عوامل په لاندې ډول وو:

لومړی؛ په سیمه‌ییزه کچه د قطر او سعودي رقابت

دویم؛ په اسلامي نړۍ کې د یو شمېر اسلامپالو (اخوان المسلمون، طالبان، حماس او نور) څخه د قطر ملاتړ

درېیم؛ له ایران سره د قطر نږدې کېدونکي روابط.

څلورمه برخه: پر افغانستان یې تاثیرات

افغانستان په وچه کې پروت او کمزوری هېواد دی، چې له منځنۍ اسیا، سویلي اسیا او منځني ختیځ سره مخامخ پولې لري. له همدې ځایه زموږ هېواد د نورو هېوادونو په پرتله تل د سیمې جیوپولټیک قرباني کېږي.

دا چې زموږ په سیمه کې د تېرو پنځو کلونو وروستي جیوپولیټیکي تغییرات به پر هېواد څه اغېزې وښندي، په لاندې برخو کې ورته اشاره شوې ده:

1. د چابهار بندر تړون

د ایران-لویدیځ ترمنځ د اټومي هوکړه‌لیک وروسته، د ۲۰۱۶ز کال د مې پر ۲۳مه نېټه افغانستان، هندوستان او ایران په تهران کې د چابهار ترانزیټي تړون په یوه داسې مهال لاسلیک کړ، چې د چابهار پر بندر عملي چارې پېلېدل د ۱۹۵۵ز کال راهیسې ځنډېدلې وې. که څه هم د سرې جګړې پرمهال لومړی د ګوادر او چابهار ترمنځ مقابله وه. بیا په ایران کې د اسلامي انقلاب له راتګه وروسته پرې کار پېل نه شو او له ۲۰۰۱ز کال وروسته پر ایران د اټومي بندیزونو له کبله وه، چې هند او یو شمېر نورو هېوادونو هم په دغه بندر کې له پانګونو ډډه کوله.

همدا لامل دی، چې څرنګه له ایران څخه د بندیزونو پورته کولو خبره وشوه، افغانستان، هند او ایران د چابهار بندر د عملي چارو پېلولو پسې متې رابډ وهلې او ژر یې د چابهار بندر تړون لاسلیک کړ. هند هم، ژمنه وکړه،

چې په دغه بندر کې به تر ۵۰۰ میلیون ډالرو پورې پانګونه کوي. د سیمې دغه جیوپولیټیک بدلون (د چابهار بندر تړون لاسلیکېدل) هغه څه و، چې پر افغانستان یې مثبته اغېزه وکړه. ځکه چابهار د افغانستان ترانزیټي لارې متنوع کړې. له دې وړاندې د افغانستان ډېری ترانزیټ او سوداګري د پاکستان له لارې کېده او پاکستان به ډېری مهال له دغه حالت څخه د سیاسي وسیلې په توګه ګټه اخیستله.

خو وروسته، چې کله امریکا له ایران سره له اتومي هوکړې لیک ووت، او امریکا پر ایران یو ځل بیا بندیزونه ولګول نو په افغانستان کې یو شمېر اندېښنې پیدا شوې، چې شاید دغه نوی تحول به چابهار هم اغېزمن کړي. خو ډېر ژر په افغانستان کې د امریکا سفارت وویل، له دغو بندیزونو افغانستان مستثنی دی او کولای شي، چې په چابهار بندر کې پرمخ ولاړ شي.

2. د طالبانو د ډیپلوماسۍ لوړ پرواز

 د ملي یووالي حکومت له جوړېدو راهیسې، په سیمه‌ییزه کچه د افغان حکومت او طالبانو ترمنځ رقابت زیات شوی. طالبانو له سیمه‌ییزو هېوادونو لکه روسیې، چین، ایران، او د منځنۍ اسیا او منځني ختیځ له یو شمېر هېوادونو سره خپلې ډیپلوماتیکي اړیکې پراخې کړې. دا تر ډېره د سیمې د بدلېدونکي جیوپولیټیک له کبله وه؛ ځکه په افغانستان کې د داعش ډلې ظهور پروني دښمنان اړ کړل، چې له یو بل سره اړیکې ولري. له همدې ځایه وه، چې له طالبانو سره د روسیې او ایران ډیپلوماتیکي اړیکې پراخې شوې.

دا چې طالبان ولې روسیې او ایران ته نږدې شول، درې عوامل لري:

لومړی؛ د کندز د دوه ځله سقوط پرمهال، طالبانو په خپلو اعلامیو کې د شمال د دغه لوی ښار سقوط د افغانستان د شمالي ګاونډیانو لپاره د ګواښ په توګه معرفي نه کړل. بلکې خپله پخوانۍ ژمنه او تګلاره یې روښانه کړه، چې د دوی فعالیتونه او اجنډا یوازې د افغانستان تر پولو محدود دي.

دویم؛ د داعش خراسان ډلې پرضد د داعش د عراق ډلې مشر ابوبکر البغدادي ته د طالبانو د پخواني مشر ملا منصور لیک، د داعش او طالبانو اختلافات او بیا له یو بل سره جګړې؛

درېیم؛ په افغانستان کې د داعش ډلې ترشا د افغان حکومت او امریکا د ملاتړۍ توطیه‌ګرۍ نظریو پیاوړې کېدل هغه بل لامل و، چې په پای کې یې له طالبانو سره د روسیې او ایران پر اړیکو اغېزه وښندله.

3. د مسکو د سولې پروسه

له سرې جګړې وروسته، په پوست امریکایي نړېوال نظام کې دا لومړنی ځل و، چې د ملي یووالي حکومت پرمهال په افغانستان کې د روسیې او امریکا رقابت او اختلافات د پردې پرمخ راغی. دا رقابت او اختلافات لومړی د روسیې لهخوا په افغانستان کې د امریکا پر پوځي حضور او تګلارې نیوکې وې. وروسته د داعش ظهور له کبله اندېښنې څرګندول او په وروستي قدم کې د افغانستان د سولې په تړاو د افغانستان د حضور او مشورې پرته له چین او پاکستان سره یوځای د مسکو پروسه پیلول وو.

په عمومي توګه له ۲۰۰۱ز کال وروسته تر ۲۰۰۴ او ۲۰۰۵ز کال پورې امریکا په دې بریالۍ شوې وه، چې په افغانستان کې د طالبانو پرضد جګړه کې د سیمې هېوادونو اجماع رامنځته کړي. له همدې ځایه وه، چې په نړېواله او سیمهییزه کچه له امریکا سره مخالفو هېوادونو لکه چین، روسیې او ایران هم په افغانستان کې د امریکا له تګلارې ملاتړ وکړ. خو له ۲۰۰۴ او ۲۰۰۵ز کال وروسته، د سیمې یو شمېر هېوادونو لکه پاکستان د امریکا پرضد له افغان طالبانو ملاتړ پیل کړ.

وروسته له ۲۰۰۹ز کال څخه تر ۲۰۱٦ز کال پورې هم، د سیمې ډېری هېوادونه په دې همغږي شول، چې په افغانستان کې سوله اړینه ده او پر سولې به یې ټینګار کاوه. که څه هم یو شمېر نورو هېوادونو لکه جرمني، ناروې، قطر، سعودي، پاکستان او چین هم د افغانستان د سولې په قضیه کې په مخامخ توګه له افغان حکومت او افغان طالبانو سره ښکېل و؛ خو بیا هم د افغانستان په تړاو د سولې پروسه تر ډېره د امریکا او افغان حکومت پر مشرۍ روانه وه. خو د ۲۰۱٦ز کال په پای کې، په مسکو کې د افغانستان د سولې په تړاو روسیې د روس، چین او پاکستان درې اړخیزه غونډه راوبلله. خو د افغان حکومت او یو شمېر نورو هېوادونو لهخوا پرې نیوکې وشوې، همدا لامل و، چې وروسته بیا د افغان حکومت ترڅنګ پنځه نور هېوادونه هم د دغې پروسې دویمې ناستې ته راوبلل شول. په درېیمه ناسته کې د امریکا په شمول ۱۱ هېوادونه راوبلل شول؛ خو امریکا پکې ونډه وانه خیستله.

د افغانستان په تړاو د مسکو د ناستې د پیلیدو تر شا عوامل د امریکا او روسیې ترمنځ دغه اختلافات په سیمه کې د داعش ظهور او پراخېدنې، په نړېوال سیاست کې د روسیې او امریکا ټکر (په تېره بیا په سوریې او اوکراین کې) او د دغه فکر او ویرې شتون چې امریکا په سولهییزه توګه د افغانستان د جګړې حل نه غواړي وو. د دې ترڅنګ د امریکا او افغان حکومت لهخوا د افغانستان د سولې په قضیه کې د روسیې منزوي کول به شاید بل هغه لامل و، چې روسیه یې وهڅوله ترڅو یوه داسې پروسه پیل کړي، چې د افغانستان د سولې په قضیه کې یې ښکېله کړي. ځکه د ملي یووالي حکومت وړاندې د افغانستان د سولې پروسه کې په مخامخ توګه افغان

حکومت، امریکا، پاکستان او په غیر مستقیمه ترکیه، ناروې او جرمني ښکېل وو. خو د ملي یووالي حکومت وروسته، چین، پاکستان دخیل کړای شو. د ارومچي، مري او څلور اړخیزې ناستې یې بېلګې دي. د افغانستان د سولې په قضیه کې د روسانو ډېره لېوالتیا د افغانستان د راتلونکي نظام او په سیمه کې د مسکو د ګټو خوندیتوب دی.

4. له طالبانو د يو شمېر هېوادونو ملاتړ

د يو لړ جيوپوليټيکي بدلونونو له کبله لکه په نړېواله کچه د امريکا هېجمونيک ځواک کمېدل، په افغانستان کې پوځي اډې ترلاسه کول، د داعش تر شا په ملاتړ تورنېدل، له روسيې سره په اوکراين او سوريه کې اختلافات ژور کېدل او په افغانستان کې يې د نظامي حضور د موخو پټوالی هغه څه وو، چې له امريکا سره يې د سيمه‌ييزو هېوادونو واټن زيات کړ. همدا لامل دی، چې له طالبانو سره د يو شمېر هېوادونو لکه روسيې او ايران اړيکې هم پراخې شوې او هم له طالبانو سره د دغو هېوادونو له‌خوا د مرستو خبرونه هم په رسنيو کې خپاره شول. د بېلګې په توګه د ۲۰۱۷ز کال د مارچ په ۳۰مه نېټه امريکايي جنرال جوسيف وټېل د امريکا سنا مجلس ته په خپله وينا کې له طالبانو سره د روسانو نظامي مرستو په تړاو امکان څرګند کړ[18]. وروسته د ۲۰۱۷ز کال په اپرېل مياشت کې د امريکا بل جنرال جان نېکولسن هم ورته امکان وښود[19].

5. د غني د ترورېزم پرضد د سيمه‌ييزې اجماع په لاره کې خنډ

اشرف غني له ولسمشرېدو راهيسې دوه محوره ډيپلوماتيکي ستراتيژي پر لاره اچولې، چې لومړی يې ترې موخه د خپل حکومت بقا ده او په دويم کې بيا د طالبانو ځپل يا د خبرو اترو مېز ته راوستل دي.

لومړی محور؛ له لويديځ سره اړيکې جوړول

د حامد کرزي د دويمې دورې پرخلاف، د اشرف غني بهرنی سياست د لويديځ په تېره بيا د امريکا پر پلويتوب راڅرخېد. د ملي يووالي حکومت له امريکا او ناټو سره امنيتي تړونونه لاسليک کړل. بهرنيو سرتېرو ته يې بيا د

---

[18] TOLO News, US General Accuses Russia of Assisting Taliban, 30 March 2017, see it online:< http://www.tolonews.com/node/40311>

[19] ABC News, Russia may be aiding Taliban, US general in Afghanistan says, 24 April 2017, see it online:< http://abcnews.go.com/International/russia-aiding-taliban-us-general-afghanistan/story?id=46989830>

شپنیو عملیاتو د ترسراوي اجازه ورکړه ، چې کرزي (په خپله دویمه دوره او اوس هم) ردول او په سختو ټکو کې به یې غندل.

د دې ترڅنګ، د ملي یووالي حکومت د امریکا پر هغو بریدونو، چې ملکیان او افغان امنیتي ځواکونه یې پکې ښکار کړل، چوپ پاتې شو. د بېلګې په توګه افغان حکومت د امریکا پر هغه برید چې له کبله یې د بې پولو ډاکټرانو روغتون په نښه شو، امریکا باندې نیوکې ونه کړې او بیا یې ورته چلند د کندز د دویم سقوط پرمهال هم غوره کړ.

که څه هم افغان حکومت په دې تړاو اعلامیې خپرې کړې؛ خو دا بیا د امریکا پرضد نه وې او نه هم دوی په نامه یاد شول. که چیرې دا ډول پېښې د حامد کرزي په دویمه دوره کې شوې وای نو هغه به یوه شېبه هم نه وه ضایعه کړې او واشنګټن به یې غندلای وای.

د ملي یووالي حکومت د خپلې همدغه تګلارې له کبله د امریکا د پوځیانو د وتلو پر پروګرام اغېزه وښندله. دغه راز واشنګټن او اروپایي اتحادیې له ملي یووالي حکومت سره په مالي، نظامي او ډیپلوماتیکي برخه کې ملاتړ وکړ. په خپله په امریکا کې امریکایي چارواکو وویل، د ملي یووالي حکومت پرمهال د واشنګټن-کابل اړیکې د حامد کرزي د دورې په پرتله ښې دي[20]. د سپینې ماڼۍ د مطبوعاتو سکرتړې هم د اشرف غني ستاینه وکړه او دی یې له کرزي ډېر غوره وباله[21].

دویم؛ د تروریزم پر وړاندې د سیمه‌ییزې اجماع رامنځته کول

له امریکا او ناټو سره د اړیکو له پیاوړي کولو وروسته، اشرف غني وغوښتل، چې د وسله‌والو ډلو پرضد جګړه کې د سیمه‌ییزو هېوادونو اجماع رامنځته کړي. په همدې موخه یې لومړی سعودي او بیا چین ته سفر وکړ. وروسته یې پاکستان، ترکمنستان، ایران، روسیې، هند او یو شمېر نورو هېوادونو ته هم سفرونه وکړل.

خو په سیمه کې د داعش ظهور د افغان ولسمشر اشرف غني د سیمه‌ییزې اجماع پروګرام په لاره کې خنډ واقع کړ. ځکه سیمه‌ییز هېوادونه د دغې سازشي نظریې له مخې، چې افغان دولت په تېره بیا د ملي امنیت سلاکار

---

[20] د افغانستان او پاکستان په اړه د امریکا د ملي امنیت شورا مشر مشاور څرګندونې. د لوستلو لپاره وګورئ: http://www.nytimes.com/2015/03/23/world/asia/for-obama-ghani-offers-hope-of-a-less-fractious-relationship.html

[21] http://dir.pajhwok.com/en/2016/06/16/white-house-hails-ghani-much-better-partner-karzai

وزیر حنیف اتمر او امریکا، په افغانستان کې د داعش پروژې تر شا دي، او عمده موخه یې منځنۍ اسیا او روسیه ناامنه کول دي، په خپلو بهرنیو سیاستونو کې بدلونونه راوستل.

6. د سیمې د ناامنه کولو د خېز تخته

اوس‌مهال په عراق او سوریه کې د داعش ټغر په تدریجي توګه ټولیږي. ډېره شونې ده، چې د عراق او سوریې دغه داعشي جهادي ډله د پټنځای په موخه د افغانستان په لور مخه کړي؛ ځکه په مشرقي او اوس د رسنیو د خبرونو له مخې د دغې ډلې خراسان ډلې خپل شتون د افغانستان په شمال کې هم ښودلی. دویم د افغانستان ډېری خاوره د دولت په ولکه کې نه ده او د نورو هېوادونو په پرتله دلته د امنیتي ځواکونو کنټرول کمزوری دی. همدا لامل دی، چې شاید دا ډله د خپلې بقا په موخه دېخوا راشېوه شي.

د دې ترڅنګ د داعش عراق ډلې کې د روسیې، منځنۍ اسیا او چینایي توکمونو شتون د دې شونتیا نوره هم ډېروي، چې په منځني ختیځ کې د کړۍ پر تنګېدو به دوی د افغانستان پر لور مخه کوي او بیا به له دغه ځایه په خپلو سیمو کې فعالیتونه پېلوي.

7. د رقابتونو ډګر او د شیعه-سُني جګړه

که چیرې د ملي یووالي حکومت د واکمنۍ په دریېیم کال کې په افغانستان کې د بېلابېلو سیمه‌ییزو رقیبو ځواکونو همکارۍ او اړیکو ته نظر وکړو نو په تېرو اوولسو کلونو کې دا لومړی ځل دی، چې د دغو رقیبو هېوادونو ترمنځ ناهمغږي زیاته شوې. د بېلګې په توګه روسیې په افغانستان کې له امریکا سره همکارۍ ته د پای ټکی ایښی او اوس په افغانستان کې د امریکا پوځي حضور یو شمېر اړخونو ته په منفي سترګه ګوري. د سعودي-مصریانو هم له قطر سره یوځای هلې ځلې پېل کړي، چې د خلیج په ډیپلوماتیک کړکیچ کې د افغانستان ملاتړ خپل کړي. د سعودي او ایران ترمنځ اختلافات هم زیات شوي او دواړه هېوادونه په تېره بیا د یمن په قضیه کې د سعودي په ملاتړ د افغانستان له اعلامیې وروسته متحرک شوي دي. دغه راز، د ټرمپ د نوې تګلارې له مخې هم، د امریکا په نزد په افغانستان کې د هندوانو رول ارزښت هم زیات شوی دی، چې دا به په بل اړخ کې پاکستان وپاروي. افغان حکومت هم، له پاکستان څخه د بې زاره کېدو وروسته له هندوستان سره نظامي او امنیتي اړیکې غځولې دي.

دغه راز په مذهبي اړخ کې هم، په افغانستان کې د اسلامي نړۍ د نورو هېوادونو په پرتله مذهبي شخړې په تېره بیا د شیعه-سُني ترمنځ جګړې کمې تر سترګو کېږي، بلکې تر ډېره افغانستان د دواړو د همغږۍ د نمونې

په توګه هم کارولی شو. خو له کله نه چې په افغانستان کې داعش ظهور کړی، له هغې ورځې راهیسې په هېواد کې د شیعه پلویانو پرضد بریدونه زیات شوي دي او د داعش تر پاتې کېدو ډېره وېره شتون لري، چې دا ډول بریدونه به دوام وکړي.

پایله

که څه هم روسیې په افغانستان کې د داعش د ظهور په تړاو اندېښنې وښودلې او دا ډول څرګندونې د روسیې د بهرنیو چارو وزیر نیولې تر ولسمشر ولادمیر پوتین پورې وشوې، خو بیا هم د سیمې د ویشل کېدا وزن هغه مهال زیات شو، چې کله روسیې په رسمي توګه په افغانستان کې د امریکا پر تګلارې نیوکې پیل کړې او په پای کې د خپلو همدغو اندېښنو او څرګندولو له کبله یې بیا د ۲۰۱٦ز کال په پای کې یې د افغانستان د مشارکت پرته د افغانستان په تړاو د مسکو کنفرانس راوغوښت، چې پاکستان، روسیې او چین پکې ګډونوال وو. د مسکو کنفرانس په لومړۍ غونډه کې درې واړه ګډونوال په دې سره سلا شول، چې یو شمېر طالبان د ملګرو ملتونو له تور لیست څخه وباسي[22]. دا په داسې حال کې وه، چې له دغې غونډې څو ورځې وړاندې افغان ولسمشر له ملګرو ملتونو څخه وغوښتل د طالبانو مشر ملا هیبة الله په تورلېست کې واچوي[23].

که څه هم وروسته د مسکو دغې ناستې سیمه‌ییز اړخ خپل کړ او په دویمه ناسته کې د افغانستان او هند په شمول شپږو هېوادونو پکې برخه واخیسته. د دغې پروسې په درېیمه غونډه کې امریکا ته هم بلنه ورکړل شوه؛ خو امریکا بیا دا بلنه رد کړه[24] او په مجموع کې د مسکو کنفرانس په درېیمه غونډه کې ۱۱ هېوادونو برخه

---

[22] د مسکو کنفرانس د لومړۍ غونډې په اعلامیه کې راغلل: "Russia and China, as permanent members of the UN Security Council, reaffirmed their readiness for flexible approaches to the prospect of excluding certain individuals from the list of sanctioned persons as part of efforts to promote a peaceful dialogue between Kabul and the Taliban movement."

Tolo News, Russia, China, Pakistan Call For End to Sanctions Against Taliban, 28 Dec 2016, see it online:< http://www.tolonews.com/afghanistan/russia-china-pakistan-call-end-sanctions-against-taliban>

[23] Reuters, Afghan president asks UN to add Taliban leader to sanctions list, 14 Nov 2016, see it online:< http://www.reuters.com/article/us-afghanistan-taliban-idUSKBN1391LP>

[24] د امریکا د بهرنیو چارو وزارت ویاند مارک ټونر وویل: «دا ډول خبرې اترې زموږ لپاره ناڅرګندې دي، چې د [روسانو] موخه ترې څه ده؟ داسې برېښي، چې دا د روسانو یوه اړخیزه هڅه ده، ترڅو په سیمه کې خپل نفوذ پیچکاري کړي، چې دا بیا زموږ په اند په اوسني وخت کې رغنده کار نه دی»

Russia Today, US snubs 11-state Afghanistan peace conference, says Russia trying to 'assert influence', 14 April 2017, see it online:< https://www.rt.com/news/384774-afghanistan-conference-moscow-us/ >

واخیسته. د دغې غونډې اصلي موخه یوازې افغانستان وو؛ خو دا تر ډېره د دې معنی نه لري، چې د دغه کنفرانس له کبله نوره سیمه په دوو بلاکونو کې وویشل شوه. زموږ سیمه، چې چین، منځنۍ اسیا او روسیه، ایران او سویلي اسیا پکې راځي، د دوو بلاکونو پر لور روانه نه ده؛ ځکه د هېوادونو ترمنځ رقابتونه او ایتلافونه په ټوله کې یو رنګ نه وي. ځکه سیمه‌ییزې ګټې ډېرې سره پېچلې وي. په یوه سیمه کې د دوو هېوادونو ګټې سره همغږې وي؛ خو په بله سیمه کې بیا په ټکر کې وي.

له همدې ځایه ده، چې وایو سیمه په تدریجي توګه د امریکا د حضور پرضد راپارېږي او له همدې ځایه ده، چې د همدغه موخې تر چتر لاندې سره راټولېږي. په بل اړخ کې هند، د خپلو ګټو له امله د امریکا په محور کې راڅرخي؛ که څه هم افغانستان د امریکا پر مرستو ډېر متکي دی او له امریکا سره ستراتیژیکې اړیکې لري؛ خو بیا به هم ونه غواړي، چې یو ځل بیا د سیمه‌ییزو رقابتونو قرباني شي. دغه راز په سیمه کې د امریکا ضد روان ایتلاف دا هم ښیي، چې زموږ په سیمه کې د امریکا هېجمونیک ځواک تر ډېره خدشه دار شوی دی.

پای